

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Karel Mika

Dispoziční zásada ve sporném a nesporném řízení

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Tomáš Pohl

Katedra občanského práva

2014

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Dispoziční zásada ve sporném a nesporném řízení vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Tímto bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce JUDr. Tomáši Pohlovi za veškerou pomoc při vypracování této práce.

Obsah

1. ÚVOD	6
2. CIVILNÍ PROCES.....	7
2.1. NALÉZACÍ ŘÍZENÍ SPORNÉ A NESPORNÉ	9
2.2. DALŠÍ DRUHY CIVILNÍHO PROCESU.....	11
3. PRÁVNÍ PRINCIPY	12
3.1. ZÁSADY CIVILNÍHO PROCESU	13
4. DISPOZIČNÍ ZÁSADA.....	15
4.1. VYMEZENÍ DISPOZIČNÍ ZÁSADY VE VZTAHU K NĚKTERÝM DALŠÍM ZÁSADÁM CIVILNÍHO PROCESU	18
4.1.1. Zásada oficiality.....	18
4.1.2. Zásada projednací.....	18
4.1.3. Zásada rovnosti	19
4.2. ÚPRAVA DISPOZIČNÍ ZÁSADY V PRÁVNÍM ŘÁDU ČESKÉ REPUBLIKY	20
4.3. HISTORICKÝ VÝVOJ DISPOZIČNÍ ZÁSADY	21
5. DISPOZIČNÍ ZÁSADA V ŘÍZENÍ SPORNÉM.....	23
5.1. DISPOZICE ŘÍZENÍM	23
5.1.1. Žaloba.....	23
5.1.2. Zpětvzetí žaloby	29
5.1.3. Přerušení řízení	31
5.1.4. Rozsudek pro zmeškání.....	32
5.2. DISPOZICE PŘEDMĚTEM ŘÍZENÍ	34
5.2.1. Změna žaloby.....	33
5.2.2. Vzájemná žaloba	37
5.2.3. Smír	37
5.2.4. Uznání nároku.....	38
5.3. POROVNÁNÍ S NĚMECKOU PRÁVNÍ ÚPRAVOU	41
6. OPRAVNÉ PROSTŘEDKY.....	43
6.1. ODVOLÁNÍ	43

6.2.	DOVOLÁNÍ	44
6.3.	ŽALOBA NA OBNOVU ŘÍZENÍ.....	45
6.4.	ŽALOBA PRO ZMATEČNOST	46
7.	SPOLEČENSTVÍ ÚČASTNÍKŮ	47
8.	DISPOZIČNÍ ZÁSADA V ŘÍZENÍ NESPORNÉM	48
9.	LIMITY DISPOZIČNÍ ZÁSADY	50
10.	ZÁVĚR	54
11.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.	57
12.	ABSTRAKT	62

1. Úvod

Jednou z funkcí moderního státu je soudnictví. Lze jej definovat jako „činnost nezávislých soudů jako státních orgánů, vykonávanou podle stanovených pravidel a spočívající v závazném řešení konkrétních případů podle právních norem.“¹ Prostřednictvím soudnictví je zajištěno právo na soudní ochranu garantované Listinou základních práv a svobod² i mezinárodními smlouvami³. Jedním z druhů soudnictví je, vedle soudnictví trestního, správního a ústavního, také soudnictví civilní. Předmětem této práce je výklad o jedné ze základních zásad civilního soudnictví, zásadě dispoziční, konkrétně o uplatnění této zásady v řízení nalézacím, a to jak v řízení sporném, tak i v nesporném.

Nalézací řízení je jedním z druhů civilního procesu, v němž soud zjišťuje, co právem je, anebo právo vytváří a na základě právního posouzení věci poté vydává autoritativní rozhodnutí. Nalézací řízení se dělí na řízení sporné, jež má funkci reparační a zpravidla končí vydáním deklaratorního rozhodnutí, a řízení nesporné, jež má funkci preventivní a končí vydáním rozhodnutí konstitutivního.

Pokud je proces ovládnut dispoziční zásadou, mají účastníci řízení možnost disponovat tímto řízením i jeho předmětem, pokud je naproti tomu ovládnut zásadou oficiality, náleží procesní iniciativa soudu, který řízení sám ze svého rozhodnutí zahajuje a vymezuje i jeho obsah. Z výše zmíněného faktu, že Listina základních práv a svobod ve svém článku 36 zaručuje možnost obracet se na soud, plyne mimořádný význam dispoziční zásady pro existenci demokratického právního státu.

Tato práce si klade za cíl přiblížit aplikaci dispoziční zásady v řízení sporném a nesporném, její účel, historický vývoj i vztah k ostatním zásadám civilního procesu. Jelikož aplikace procesních zásad může být v některých případech z důvodu povahy věci, o níž se v procesu rozhoduje, částečně omezena, pojednává tato práce také o případech, kdy by neomezená aplikace dispoziční zásady nebyla účelná a o způsobech

¹ Winterová, A. Civilní právo procesní, Praha: Linde, 2011, s. 19

² Čl. 36 Listiny základních práv a svobod

³ Čl. 14 ods. 1 Paktu o občanských a politických právech, čl. 6 ods. 1 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod

jakými tyto případy řeší česká právní úprava. Nelze se také vyhnout určitým otázkám, jejichž řešení je v právní teorii a praxi stále sporné. Podstatná role je v této práci věnována také judikatuře týkající se problematiky dispoziční zásady v řízení sporném a nesporném.

2. Civilní proces

Jak již bylo výše naznačeno, civilní proces je jedním ze soudních řízení. Vznikl z původně jednotného soudního řízení, ze kterého se v průběhu historického vývoje postupně oddělilo soudnictví trestní, správní a ústavní. V rámci civilního procesu je poskytována ochrana především vztahům soukromoprávní povahy, nicméně určitým reziduem původního jednotného procesu je fakt, že v rámci civilního procesu může být poskytována ochrana i právům jiným (např. ochrana práva na osobní svobodu v případě zadržení v ústavu zdravotní péče podle § 66-83 zákona 292/2013 o zvláštních řízeních soudních).

Jedním z pojmových znaků soukromoprávních vztahů je rovnost jejich subjektů a z toho vyplývající potřeba existence soudu jako nezúčastněného třetího v případech právních sporů. Tato role soudu nabývá na důležitosti v kontextu práva na soudní ochranu⁴, byl-li by znemožněn přístup k nezávislému a nestrannému soudu, případně by se soud svévolně odmítl určitým případem zabývat (tzv. odmítnutí spravedlnosti - *denegatio iustitiae*), jednalo by se o flagrantní selhání státu. Jak v minulosti judikoval Ústavní soud „je věcí státu organizovat své soudnictví tak, aby principy soudnictví zakotvené v Listině byly respektovány.“⁵ Ústavní soud v citovaném rozhodnutí dále zdůraznil, že každý má právo, aby jeho věc byla projednána bez zbytečných průtahů. Právo na soudní ochranu nicméně spočívá toliko v možnosti na soud se obrátit a v nároku na vydání soudního rozhodnutí v mezích soudní kompetence, konkrétnímu návrhu samozřejmě nemusí být vyhověno.

Civilní proces můžeme definovat jako „soubor právních vztahů vznikajících v důsledku postupu (procesních úkonů) soudu a dalších procesních subjektů při poskytování ochrany soukromoprávním a některým jiným právním vztahům“⁶, případně jako „postup soudu a účastníků při tvorbě aktu aplikace práva či v souvislosti s ní.“⁷

⁴ Čl. 36 Listiny základních práv a svobod „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu“

⁵ Nález Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 358/98 ze dne 10. 11. 1998

⁶ Winterová, A. Civilní právo procesní, Praha: Linde, 2011, s. 34

⁷ Kindl, M., Šíma, A., David, O. Občanské právo procesní, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk a.s., 2005, s. 42

Civilní proces lze členit na jednotlivé druhy civilního procesu. Po období komunistického režimu 1948-1989, kdy se v rámci řízení nalézacího projevovala snaha o vytvoření tzv. jednotného řízení, je období počínající rokem 1989 naopak charakteristické snahou o diferenciaci civilního procesu. Základními druhy civilního procesu jsou řízení nalézací a řízení vykonávací, dalšími druhy pak řízení insolvenční, zajišťovací a rozhodčí.

2.1. Nalézací řízení sporné a nesporné

Nalézací řízení se dělí na řízení sporné (*jurisdictio contentiosa*) a řízení nesporné (*jurisdictio voluntaria*), jedná se o tradiční dělení nalézacího řízení, jež má svůj počátek již v dobách římského práva. V nalézacím řízení sporném jde o spor dvou stran, žalobce a žalovaného, a cílem řízení je náprava určitého porušení práva (reparační funkce). Ve většině případů bývá řízení sporné zakončeno vydáním rozhodnutí deklaratorního, kdy soud autoritativně stanovuje, jaká práva a povinnosti mezi účastníky již existují, nicméně nelze vyloučit ani vydání konstitutivního rozhodnutí ve sporném řízení (např. v případě rozdělení spoluvlastnictví), kdy soud tímto svým rozhodnutím zakládá nový právní vztah nebo již existující právní vztah mění nebo ruší. Naopak cílem nalézacího řízení nesporného je úprava právních vztahů účastníků pro budoucnost, nesporné řízení má tedy funkci preventivní a jsou v něm vydávána převážně rozhodnutí konstitutivní, která mají z hlediska hmotného práva charakter právní skutečnosti.

Dělení nalézacího řízení na řízení sporné a nesporné je naprostou nutností, mají-li obě řízení plnit své funkce. „V zákonné úpravě je třeba jasně oddělit sporné řízení od řízení nesporných a respektovat tak jejich různost, která vyplývá ze samé podstaty dotčených právních vztahů, (...) pouze sporné řízení může být upraveno jako abstraktní modelové řízení, podle jehož pravidel se může řídit řešení jakéhokoli sporu dvou vzájemných odpůrců. A teprve jasné legislativní oddělení sporného a nesporného řízení vytvoří možnost, aby se role soudu a role účastníků v řízení vyjasnily.“⁸

Charakteristickým znakem sporného řízení je také fakt, že může být zahájeno pouze na návrh, zatímco řízení nesporné může být zahájeno i bez návrhu. O této

⁸ Winterová, A. O nové pojetí civilního procesu, Praha: Karolinum, 2004, s. 19-20

problematicke bude pojednáno dále v kapitolách o aplikaci dispoziční zásady v řízení sporném a nesporném.

Jak již bylo řečeno k dělení nalézacího řízení na sporné a nesporné docházelo již v dobách starého Říma, to však neznamená, že by se toto dělení uplatňovalo ve všech etapách historického vývoje práva. Doba komunistického režimu byla charakteristická snahou o nivelizaci sporného a nesporného řízení, která vyvrcholila přijetím občanského soudního řádu z roku 1950⁹, který vztažením principů do té doby používaných v řízení nesporném i na řízení sporné dosáhl jednoty občanského soudního řízení. Ze stejné koncepce vycházel i občanský soudní řád z roku 1963¹⁰, nicméně obsahoval i určité odchylky pro řízení v některých věcech a stále více nabýval vrchu názor, že nelze všechna řízení upravovat stejnými pravidly.

Po roce 1989 se zákonodárce vydal cestou novelizací občanského soudního řádu z roku 1963, jimiž došlo k posílení rozdílů mezi sporným a nesporným řízením. Přijetím zákona 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních pak s účinností od 1. 1. 2014 došlo k vydělení nesporných řízení z občanského soudního řádu do samostatného zákona, který také obsahuje některá nesporná řízení nová. Do zákona o zvláštních řízeních soudních byla rovněž zařazena některá řízení svým charakterem sporná, pro něž však platí určité výjimky z pravidel soudního řízení sporného (řízení o rozvod manželství). Naopak některá řízení nesporná do zákona o zvláštních řízeních soudních zařazena nebyla. Konkrétně jde o řízení ve věcech veřejného rejstříku, která jsou obsažena v zákoně o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob.¹¹ Novelizací¹² občanského soudního řádu došlo ke zrušení převážné části třetí hlavy páté a také těch ustanovení, která se vztahovala k řízení v nesporných věcech. V občanském soudním řádu nejsou již tedy nyní upravena řízení nesporná (zmíněná novela nicméně nově zakotvila v o.s.ř. řízení o žalobě z rušené držby¹³). Mezi zákonem o zvláštních řízeních soudních a občanským soudním řádem platí vztah speciality a subsidiarity, o.s.ř. se tedy nadále použije, neobsahuje-li úpravu zvláštní zákon.

⁹ Zákon 142/1950 o řízení ve věcech občanskoprávních

¹⁰ Zákon 99/1963 Sb. občanský soudní řád

¹¹ Zákon 304/1913 Sb.

¹² Novela 293/2013 Sb.

¹³ Ustanovení § 176 - § 180 o.s.ř.

2.2. Další druhy civilního procesu

Dalším druhem civilního procesu je řízení vykonávací, jež se dá označit vedle řízení nalézacího za další základní druh civilního procesu, a jehož cílem je vynutit si realizaci toho, co bylo již předtím shledáno právem (vykonatelným soudním rozhodnutím, vykonatelným rozhodčím nálezem, notářským zápisem), samozřejmě pouze v případě, že nedošlo k dobrovolnému plnění. Zbývající druhy civilního procesu jsou řízení insolvenční, rozhodující o úpadku (zahrnuje v sobě jak prvky řízení nalézacího, tak řízení vykonávacího), řízení zajišťovací, které slouží k zajištění práva, je-li ohroženo a řízení rozhodčí, kdy v roli nezúčastněného třetího nevystupuje soud, ale rozhodce.

3. Právní principy

Důležitou součástí práva jsou principy či zásady vyjadřující základní ideje, myšlenky a cíle, kterých je prostřednictvím práva třeba dosáhnout. V celé historii práva docházelo a stále dochází ke střetu v zásadě dvou koncepcí, pozitivistické a přirozenoprávní. Pozitivisté akcentují platné právo obsažené v právních předpisech a snižují význam nepsaných principů. Uznávají tedy pouze principy výslovně zakotvené v platném právu. Jak píše například známý pozitivista Gustav Radbruch, „jistota práva požaduje pozitivitu práva: když nemůže být určeno, co je spravedlivé, tak musí být stanoveno, co je po právu, a sice institucí, která to, co určuje, je schopna prosadit. Pozitivita práva samotná se proto stává nanejvýš pozoruhodným způsobem předpokladem jeho správnosti.“¹⁴ Naopak příznivci přirozenoprávní teorie prosazují názor, že principy jsou vyjádřeními určitých hodnot, na kterých právní řád stojí, a že tedy platí i v případě, že v právních předpisech výslovně vyjádřeny nejsou. Podle odpůrce právního pozitivismu Ronalda Dworkina „životně důležitá, trvalá část práva je v principech - ve východisku uvažování, nikoli v pravidlech. Principy zůstávají relativně stálé nebo se vyvíjejí stálým směrem. Pravidla mají relativně krátký život. Nevyvíjejí se; odvolávají je a nahrazují jiná pravidla.“¹⁵

Postupem času se nicméně konstituoval převažující názor, že právní principy plní v právu nezastupitelnou roli a čistě pozitivistický přístup by nedokázal dlouhodobě naplňovat všechny cíle a funkce práva. V českém právním řádu existují principy zakotvené v právních normách nejvyšší právní síly, v Ústavě České republiky a v Listině základních práv a svobod (např. právo na spravedlivý proces, rovnost účastníků řízení), dále principy zakotvené v zákonech (např. § 1-6 občanského soudního řádu) a nakonec principy výslovně v právních předpisech neobsažené, které se však projevují v jednotlivých právních institucích (např. zásada dispoziční). Pouze s vědomím základních idejí, na nichž český právní řád stojí a které jsou v principech obsaženy, lze plně pochopit obsah všech těchto institutů. Právní principy mají tedy mimořádný význam pro výklad právních norem a zabraňují přílišnému právnímu

¹⁴ Radbruch, G. O napětí mezi účely práva, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2012, s. 77

¹⁵ Hayek, F. A. Právo, zákonodárství a svoboda, Praha: Prostor, 2011, s. 223

formalismu, tedy tomu, aby mechanická aplikace právních norem byla v některých případech v rozporu s cíli a smyslem práva.

3.1. Zásady civilního procesu

Jak již bylo výše řečeno, zásady či principy jsou nositeli základních idejí, na nichž právo stojí. Je tomu tak i v případě civilního procesu, na změnách uplatňování některých zásad v průběhu času se odráží cíle zákonodárce v konkrétní době. V době vlády totalitního státu 1948-1989 bylo například cílem vládnoucího režimu ve zvýšené míře zasahovat i do občanskoprávních řízení. Prostředkem, kterým toho zákonodárce dosáhl, bylo vztazení řady zásad nesporného řízení i na řízení sporné (koncepte jednotného řízení) a tedy značné omezení projednací a dispoziční zásady. V současném civilním procesu se naopak projevují tendence opačné, mezi základní zásady civilního procesu patří právo na spravedlivý proces (nezávislost a nestrannost soudů a soudců, princip zákonného soudu a soudce, rovnost stran, princip veřejnosti a ústnosti).

Co se týče zásad odvětvových, typických pro civilní proces, situace je odlišná podle toho, jedná-li se o řízení sporné či nesporné. Sporné řízení je postaveno na zásadě dispoziční a zásadě projednací, pro nesporné řízení je typická zásada oficiality a zásada vyšetřovací. Další odvětvovou zásadou českého civilního procesu je zásada volného hodnocení důkazů (soud hodnotí důkazy podle své úvahy a to každý důkaz jednotlivě a všechny důkazy v jejich vzájemné souvislosti)¹⁶. Novelizacemi občanského soudního řádu¹⁷ a¹⁸, které zavedly určité prvky koncentrace řízení, byla významným způsobem omezena zásada arbitrárního pořádku (jednotnosti řízení) ve prospěch zásady legálního pořádku (zásady koncentrační). Po opětovném zakotvení některých prvků formální pravdy (např. rozsudek pro zmeškání, rozsudek pro uznání) do českého právního řádu, je otázkou, zda český právní řád nadále vychází ze zásady materiální pravdy, která pro něj byla charakteristická po většinu doby komunistického režimu i v prvních letech

¹⁶ Ustanovení § 132 občanského soudního řádu

¹⁷ Novela 30/2000 Sb.

¹⁸ Novela 7/2009 Sb.

demokratického státu. Od data účinnosti novely občanského soudního řádu¹⁹, která zavedla rozsudek pro zmeškání, se již o zásadě materiální pravdy v její čisté formě v českém právním řádu nedá mluvit, stále však nad zásadou formální pravdy naprosto převládá.

¹⁹ Novela 171/1993 Sb.

4. Dispoziční zásada

Dispoziční zásada je jednou ze zásad civilního procesu. Je stěžejní zásadou řízení sporného a v omezené míře se projevuje i v řízení nesporném. Dispoziční zásada zajišťuje účastníkům řízení možnost ovlivňovat svými úkony probíhající řízení, dává jim možnost řízením disponovat, procesní iniciativa nenáleží soudu, nýbrž právě účastníkům. Především, řízení ovládané dispoziční zásadou nemůže být ani zahájeno, nevyvine-li žalobce aktivitu směrem k zahájení řízení a nepodá-li žalobu. Soud nemůže řízení ovládané dispoziční zásadou zahájit z úřední povinnosti. V případě, že je podána žaloba, vzniká tím nejen povinnost soudu touto žalobou se zabývat, ale žalobce zároveň určuje předmět sporu, soud nemůže přisoudit účastníkům něco jiného nebo více než čeho se domáhají a překročit tak jejich návrhy (o výjimce stanovené ustanovením §153 ods.2 občanského soudního řádu viz dále).

Dispoziční zásada tak na jedné straně naplňuje možnost obracet se na nezávislý a nestranný soud danou ústavně garantovaným právem na spravedlivý proces, na druhé straně pak umožňuje subjektům starat se o svá práva v souladu s klasickou římskoprávní zásadou *vigilantibus iura scripta sunt* (každý nechť si střeží svá práva), čímž na ně ovšem klade i určité nároky.

Z výše řečeného vyplývá, že dispoziční zásada je jakýmsi procesním odrazem hmotněprávní zásady autonomie vůle, jež má svůj ústavní základ v čl. 2 ods. 3 Listiny základních práv a svobod (každý může činit, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit, co zákon neukládá) a jež nachází rozsáhlé uplatnění v občanském právu hmotném. Existence každého práva je samozřejmě určitou regulací, jak píše Hart „tam, kde existuje právo, přestávají být určité druhy lidského jednání předmětem volby a v určitém smyslu se stávají závaznými,“²⁰ nicméně není náhodou, že se dispoziční zásada uplatňuje zrovna v civilním procesu. Jedná se totiž o promítnutí občanského práva hmotného²¹, pro něž je, jak bylo řečeno, typická rozsáhlá možnost dispoziční úpravy vzájemných vztahů subjektů a smluvní volnost. Jak píše opět Hart „takové

²⁰ Hart, H. L. A. Pojem práva, Praha: Prostor, 2010, s.22

²¹ „Dispoziční volnost účastníků civilního řízení je určitým korelátem dispoziční autonomie subjektů občanského práva hmotného.“ Macur J. Občanské právo procesní v systému práva, Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně – právnická fakulta, 1975, s. 255

zákony neukládají povinnosti či závazky – jednotlivcům spíše skýtají vhodné prostředky k naplnění jejich přání tím, že je právně zmocňují, aby podle jistých specifikovaných postupů a za jistých podmínek vytvářeli struktury práv a povinností v donucovacím rámci zákona.²² Civilní proces je tedy úzce spjat s občanským právem hmotným, dokonce víc než to, „smysl a účel civilního procesu spočívá především v tom, že slouží hmotnému právu, resp. že poskytuje ochranu subjektivním soukromým právům. Bez tohoto funkčního vztahu k právu hmotnému by civilní proces v podstatě ztratil veškerý svůj význam. Vzhledem k úzkým vazbám mezi občanským právem hmotným a procesním se musí základní charakter hmotného práva spočívající v dispoziční autonomii, volnosti a svobodě nositelů subjektivních hmotných práv, přiměřeně promítat do oblasti občanského práva procesního, což je zajištěno dispoziční zásadou.“²³

Prostřednictvím občanského práva procesního dává tedy stát možnost subjektům, aby se domáhali ochrany svých práv, jedná se nicméně o právo, nikoliv o povinnost a rozhodne-li se některá ze stran sporu procesní iniciativy nevyužít, nemůže být její nečinnost nahrazena iniciativou soudu. Stejně tak nemůže, jak již bylo řečeno výše, soud zahájit řízení ze své vlastní iniciativy, rozhodl-li by se určitý subjekt vůbec soudní ochrany svého práva nevyužít. Opak by nebyl pouze neúčelný, ale „byl by rovněž nežádoucí z hlediska požadavku dispoziční autonomie soukromoprávních subjektů. Ve svých důsledcích by narušoval základní požadavek jejich osobní svobody a volnosti. Proto každý demokratický stát soudní ochranu subjektivních práv sice nabízí, ale nevnučuje. Záleží na svobodném rozhodnutí příslušného subjektu, zda tuto možnost ochrany práva využije.“²⁴ Pokud je žalobce nečinný po podání žaloby, má se za to, že jeho zájem na pokračování řízení opadl, pokud je nečinný žalovaný, nelze připustit, aby jakékoliv jeho obstrukce mohly být použity jako procesní taktika a prostředek obrany proti žalobě.

Výše zmíněný fakt, že dispoziční zásada je jakýmsi procesním odrazem hmotněprávní autonomie vůle, funguje i opačně. V případech, kdy hmotné právo

²² Hart, H.L.A. Pojem práva, Praha: Prostor, 2010, s. 42

²³ Macur, J. Rozsudek na základě fikce uznání nároku podle ustanovení § 114b o.s.ř., Bulletin advokacie, 2002, č. 2, s. 29

²⁴ Stavínková J., Hlavsa P. Civilní proces a organizace soudnictví, Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 170

autonomii vůle neumožňuje, respektive v případech ingerence veřejné moci (například některé věci statusové), se dispoziční zásada neuplatňuje. Je třeba také opakovat, že zatímco je dispoziční zásada charakteristická pro řízení sporné, v řízení nesporném se uplatňuje pouze jako výjimka z pravidla, kterým je zásada oficiality.

Občanské právo procesní je nicméně právem veřejným a rozsah volnosti jednání subjektů musí být tedy nutně menší než v rámci občanského práva hmotného, jež je právem soukromým. Řádný a zákonný průběh soudního řízení bude vždy svým významem přesahovat součet zájmů procesních stran a bude také zájmem celé společnosti, veřejným zájmem, protože, jak bylo řečeno již v úvodu, soudnictví je jednou z funkcí moderního státu. Zatímco tedy v občanském právu hmotném se dispoziční volnost uplatňuje, není-li výslovně vyloučena, v občanském právu procesním pouze je-li výslovně povolena. Soud též po zahájení řízení postupuje z úřední povinnosti (to je nutno odlišit od procesní iniciativy, která je ve sporném řízení plně v rukou stran) a z úřední povinnosti rovněž zkoumá, jsou-li splněny procesní podmínky.

Jak již bylo řečeno, základním projevem dispoziční zásady, možnosti disponovat řízením, je podání žaloby, jež má za následek zahájení řízení a jež také vymezuje předmět sporu, protože soud je návrhem obsaženým v žalobě vázán. Podání žaloby je jedním z dispozičních procesních úkonů žalobce a právě dispoziční procesní úkony účastníků řízení jsou prostředkem, který dispozici se řízením účastníkům umožňuje, a tedy způsobem projevu dispoziční zásady. Z termínu disponovat řízením je zřejmé, že žalobce má dispozičních úkonů více, pokud by mohl řízení pouze zahájit a poté by se musel podřídit iniciativě soudu, nedalo by se o dispoziční zásadě mluvit. Je-li řízení ovládáno dispoziční zásadou, může žalobce i v průběhu řízení vzít žalobu zpět a řízení tak ukončit, činí tak dispozičním procesním úkonem zpětvzetí žaloby. Sporné řízení je, jak vyplývá z jeho názvu, sporem. Žalobce je jednou ze stran sporu, tou druhou, proti které jeho nárok obsažený v žalobě směřuje, je žalovaný. Přestože žalovaný má výrazně menší možnost disponovat řízením, úplně vyloučen z dispozice s ním není. Podrobněji bude o možnosti účastníků disponovat řízením pojednáno v subkapitole 5.1.

Všechny výše zmíněné dispoziční úkony jak žalobce, tak žalovaného se týkají dispozice řízením, vztahují se tedy k řízení jako celku. Dispoziční zásada nicméně dává účastníkům řízení vedle možnosti disponovat řízením také možnost disponovat předmětem řízení, tedy určovat, o čem se v řízení bude jednat. V této souvislosti je třeba

opět připomenout, že soud je návrhy stran vázán. Účastníci řízení mohou například omezit či rozšířit své návrhy v průběhu řízení nebo uzavřít smír. Dispozici předmětem řízení je věnována subkapitola 5.2.

Dalšími dispozičními procesními úkony účastníků řízení, bez kterých by si nebylo možné představit civilní proces, jsou opravné prostředky, které se dělí na řádné, napadající rozhodnutí, jež ještě nenabylo právní moci (odvolání) a mimořádné, napadající pravomocná rozhodnutí (dovolání, žaloba na obnovu řízení, žaloba pro zmatečnost).

Z výše řečeného plyne klíčový význam dispoziční zásady pro nalézací řízení sporné. Možnost podat žalobu a zahájit tak soudní řízení odpovídá požadavku čl. 36 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a možnost další dispozice řízením a jeho předmětem poskytuje účastníkům svobodu hájit svá práva a žádný zásah státu nemůže této svobodě zabránit.

4.1. Vymezení dispoziční zásady ve vztahu k některým dalším zásadám civilního procesu

4.1.1. Zásada oficiality

Zásada oficiality je jakýmsi opakem zásady dispoziční, procesní iniciativu nedrží ve svých rukou účastníci řízení, ale naopak soud. Řízení, jež je ovládáno zásadou oficiality, může být tedy zahájeno rozhodnutím soudu a soudem může též být vymezen jeho předmět. Podle platné právní úpravy je zásada oficiality vlastní nespornému řízení, zatímco, jak již bylo výše řečeno, řízení sporné je ovládáno zásadou dispoziční. O výjimečných projevech dispoziční zásady v řízení nesporném bude pojednáno dále.

4.1.2. Zásada projednací

Zásada projednací má jak obsahově, tak i historicky k dispoziční zásadě tak blízko, že spolu tyto dvě zásady bývaly někdy ztotožňovány. Zatímco však prostřednictvím dispoziční zásady mají účastníci možnost ovlivňovat, jak bylo vysvětleno výše, samu existenci řízení (žalobce) a také jeho předmět (žalobce i žalovaný), projednací zásada

se týká skutkového stavu, jenž je v řízení zjišťován. Klíčovou otázkou je, jak bude rozdělena odpovědnost za zjištění skutkového stavu. Je-li proces ovládán zásadou projednací, soud v zásadě projednává to, co je mu předkládáno účastníky řízení. Z tohoto faktu vyplývá existence procesních institutů povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní a břemena tvrzení a břemena důkazního. Vzhledem k tomu, že soud může vycházet pouze z důkazů provedených dle návrhu účastníků, je zřejmé, že následkem nečinnosti účastníka může být prohra ve sporu. Odpovědnost za zjištění skutkového stavu je tedy přisouzena účastníkům a soud vystupuje v řízení v zásadě jako pasivní arbitr.

Opakem zásady projednací je zásada vyšetřovací. Odpovědnost za zjištění skutkového stavu je, uplatňuje-li se tato zásada, plně na soudu a ten tedy provádí i důkazy účastníky nenavržené. Podle platné právní úpravy je zásadou projednací ovládáno nalézací řízení sporné, zatímco pro řízení nesporné je charakteristická zásada vyšetřovací. Projednací zásada se však ve sporném řízení neprojevuje ve své čisté formě, je omezena existencí § 120 ods.3 občanského soudního řádu, který stanoví, že soud může provést i jiné než účastníky navržené důkazy a to za podmínky, že je to potřebné ke zjištění skutkového stavu a že existence těchto důkazů vyplývá ze spisu. K této otázce se vyjádřil i Nejvyšší soud České republiky²⁵, který dovedl, že neprovedení důkazu majícího klíčový význam pro zjištění řádného skutkového stavu, a jehož existence vyšla za řízení najevo, je pochybením soudu a rozhodnutí v dané věci je tedy zatíženo vadou, která mohla mít za následek nesprávné posouzení věci.

4.1.3. Zásada rovnosti

Zásada rovnosti znamená, že postavení účastníků řízení musí být stejné, rovné. Žádný z účastníků řízení nesmí být ve vztahu k jinému účastníkovi v nadřazené nebo podřízené pozici. Dispoziční zásada samozřejmě poskytuje mnohem širší spektrum dispozičních procesních úkonů žalobci (jenž svým dispozičním úkonem řízení zahajuje a může ho i ukončit), nicméně to je odůvodněno faktem, že žalobce je iniciátorem řízení, subjektem, který hájí své právo, a nikterak to neznamena, že by byl jakkoliv

²⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 33 Odo 15/2002 ze dne 15. 4. 2004

žalovanému nadřazen. O tom, že je postavení stran v řízení rovné, svědčí možnost žalovaného podat vzájemnou žalobu a rozšířit tak předmět řízení. Jak žalobce tak žalovaný mají samozřejmě možnost dispozičními procesními úkony disponovat předmětem řízení.

Zásada rovnosti je ústavně garantovaným pravidlem²⁶, je jedním z nezbytných atributů demokratického právního státu. Jejím vyjádřením je požadavek, aby stát zajistil účastníkům řízení možnost použít jejich mateřského jazyka v jednání před soudem, právo na právní pomoc a právo na poučení účastníků soudem.

4.2. Úprava dispoziční zásady v právním řádu České republiky

Dispoziční zásada v českém právním řádu výslovně zmíněna není. Jak již bylo řečeno výše, některé právní zásady nejsou výslovně zmíněny v právních předpisech, to však v nejmenším neznamena, že by jimi právní řád nebyl ovlivňován. Naopak je zřejmé, že se i tyto výslovně nevyjádřené zásady projevují v jednotlivých právních institutech a tak je tomu i v případě dispoziční zásady. Fakt, že je nalézací řízení sporné ovládáno dispoziční zásadou, je zřejmý především z ustanovení občanského řádu soudního, jež přiznávají účastníkům řízení široké spektrum dispozičních procesních úkonů a dávají jim tak možnost disponovat řízením i jeho předmětem (§ 79, 95-99, 201, 228, 229, 236).

Existence dispoziční zásady vyplývá rovněž z čl. 36 Listiny základních práv a svobod, § 3 občanského soudního řádu a § 5 zákona 6/2002 Sb. o soudech a soudcích. Všechna tato ustanovení zakotvují možnost každého domáhat se ochrany svých práv před soudem a jsou tak vyjádřením práva na spravedlivý proces. Dispoziční zásada vkládající procesní iniciativu do rukou účastníků řízení a umožňující jim tak zahájit proces žalobou, je tedy s těmito ustanoveními úzce spojena.

²⁶ Čl. 96 ods. 1 Ústavy, čl. 37 Listiny základních práv a svobod

4.3. Historický vývoj dispoziční zásady

Česká republika se řadí mezi země kontinentálního typu právní kultury, nepřekvapí proto, že tak jako mnoho dalších právních zásad a institutů, i dispoziční zásada má své kořeny již v římském právu. Svým charakterem jsou dispoziční zásadě blízké také staré římskoprávní zásady „kde není žalobce, není soudce“ (nemo iudex sine actore) a „každý necht' si střeží svá práva“ (vigilantibus iura scripta sunt).

V době rakousko-uherské monarchie na území českých zemí zakotvil dispoziční zásadu do civilního procesu obecný soudní řád z roku 1781,²⁷ který platil více než sto let a její uplatňování trvalo i po přijetí civilního soudního řádu z roku 1895²⁸ a také za první Československé republiky, která po svém poměrně překotném vzniku převzala rakousko-uherský právní řád.

Zásadní zlom ovšem přinesl nástup komunismu v roce 1948. Právo bylo v době totalitního státu vnímáno vládnoucím režimem jako nástroj sloužící k politickým účelům. Do soudnictví byl v souladu s převládající dobovou ideologií vlády dělnické třídy zákonem o zlidovění soudnictví²⁹ ve velké míře zapojen laický prvek představovaný tzv. soudci z lidu. V oblasti civilního procesu došlo přijetím nového občanského řádu soudního 142/1950 Sb. v podstatě k popření rozdílů mezi nalézacím řízením sporným a nesporným, což ve svém důsledku znamenalo, že zásady jinak typické pro řízení nesporné byly používány i v řízení sporném. Z toho vyplývající zásadní omezení dispoziční zásady umožnilo státu zvýšenou možnost regulovat a kontrolovat soukromoprávní vztahy subjektů práva. Zákon 142/1950 Sb. „podstatným způsobem ‚modifikoval‘ zásadu dispoziční, když například ve svém ustanovení § 76 přikazoval soudu, aby nepřiznal účinnost vzetí návrhu zpět, uznání nebo vzdání se nároku a neschválil smír, jestliže se projev účastníka přičil zákonu nebo veřejnému

²⁷ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha: Linde Praha a. s., 2003, s. 193-194

²⁸ Zákon 113/1895 ř. z. o soudním řízení v občanských rozepřích právních

²⁹ Zákon 319/1948 Sb.

zájmu.“³⁰ Tak bylo prostřednictvím výkladu pojmů jako veřejný zájem nebo obecný zájem zasahováno do dispoziční volnosti účastníků řízení.

V roce 1963 byl přijat občanský soudní řád³¹ platný i v současné době. Přestože ve své původní podobě vycházel i zákon 99/1963 Sb. z koncepce jednotného soudního řízení, po roce 1989 se zákonodárce novelizacemi tohoto právního předpisu rozhodl opět posílit rozdíly mezi řízením sporným a nesporným a zakotvit dispoziční zásadu jako jednu z hlavních zásad nalézacího řízení sporného, což plně odpovídá funkci, jež toto řízení má v demokratickém právním státu. Cílem je poskytovat ochranu subjektivním soukromým právům a umožnit tak chování subjektů práva v souladu se zásadou autonomie vůle.

³⁰ Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V. Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví, Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 519

³¹ Zákon 99/1963

5. Dispoziční zásada v řízení sporném

Jak již bylo řečeno výše, nalézací řízení se dělí na řízení sporné, jež je ovládáno dispoziční zásadou, a řízení nesporné, v kterém se dispoziční zásada projevuje mnohem méně a jemuž je tedy vlastní zásada oficiality. Dispoziční zásada dává účastníkům řízení sporného možnost disponovat jak řízením, prostřednictvím dispozičních procesních úkonů vztahujících se k celému řízení, tak i možnost disponovat předmětem řízení. Rovněž dispoziční předmětem řízení je umožněna dispozičními procesními úkony.

5.1. Dispozice řízením

Dispoziční procesní úkony, jimiž účastníci disponují řízením, jsou samozřejmě zdaleka nejdůležitější, neboť na jejich existenci či neexistenci závisí, zda bude řízení vůbec zahájeno, případně bude-li nadále trvat. Je logické, že mnohem větší možnost disponovat řízením má žalobce, neboť je to on, kdo řízení inicioval, a především on má na trvání řízení zájem. Zákon mu tedy přiznává více dispozičních procesních úkonů k dispozici řízením.

5. 1. 1. Žaloba

Žaloba je dispozičním procesním úkonem, jímž se žalobce obrací na soud s cílem zahájit soudní řízení, v němž bude tento žalobce usilovat o ochranu svého subjektivního práva vůči konkrétnímu žalovanému. Podáním žaloby tedy žalobce uplatňuje své právo vůči státu, aby o dané věci, jíž se žaloba týká, bylo rozhodnuto nestranným a nezávislým soudem. Možnost žalobce obrátit se na soud, podat žalobu, je vyjádřením práva na spravedlivý proces. „Právo na přístup k soudu je nezbytnou podmínkou pro to, abychom vůbec mohli o právu na spravedlivý proces hovořit.“³²

Podání žaloby žalobcem je samozřejmě podmínkou zahájení řízení, nebyla-li by žaloba podána, konání řízení by bylo vyloučeno. Podle Nejvyššího soudu³³ ovšem ani

³² Molek P, Právo na spravedlivý proces, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2012, s. 74

³³ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 20 Cdo 1483/2000 ze dne 23.1. 2002

okolnost, že žalobu podala osoba od žalobce odlišná, která k podání žaloby nebyla řádně zmocněna, neznamená, že žaloba nebyla podána. Je nicméně vyloučené, aby soud řízení, které lze zahájit pouze na návrh, zahájil bez tohoto návrhu. Nečinnost žalobce v tomto smyslu nemůže být nahrazena ingerencí státu, podat žalobu je právem žalobce, nikoliv povinností. Probíhá-li již řízení, které nelze zahájit bez návrhu, aniž by byl tento návrh (žaloba) podán, musí být řízení zastaveno, neboť se jedná o neodstranitelný nedostatek podmínky řízení (§ 104 ods. 1). Bylo-li by v takovém případě přesto v řízení rozhodnuto, toto rozhodnutí by bylo zmatečné (§ 229 ods. 1 písmeno d).

Žaloba je podáním adresovaným soudu, je tedy nezbytné, aby splňovala všechny obecné náležitosti podání stanovené v § 42 ods. 4. Z podání (žaloby) musí být „patrné, kterému soudu je určeno, kdo jej činí, které věci se týká a co sleduje, a musí být podepsáno a datováno.“³⁴ Nesplňuje-li žaloba některou z náležitostí podání, je povinností soudu o tom žalobce poučit. Soudy mají obecnou poučovací povinnost, jež je součástí práva na spravedlivý proces a z které se soudy nemohou, jak judikoval i Ústavní soud³⁵, jednoduše vyvázat.

Ústavní soud dále vyslovil názor³⁶, že nesplňuje-li žaloba všechny předepsané náležitosti, či je-li dokonce nesrozumitelná nebo neurčitá, nebrání nicméně tato nesrozumitelnost či neurčitost žaloby tomu, aby měla žaloba předpokládané účinky. V citovaném rozhodnutí ústavní soud dovedl, že i žaloba obsahující pouze označení účastníků, datum, podpis a požadavek náhrady škody způsobuje stavění promlčecí lhůty. Pro samotné zahájení řízení je tedy nutné pouze to, aby žaloba, byť třeba i obsahující vady, byla doručena soudu. Případné vady lze odstranit posléze, přičemž žalobce má právo na to být poučen soudem.

Uvedené obecné náležitosti jsou v případě žaloby pouze minimem, které musí být naplněno. Zákon dále vyžaduje nad rámec obecných náležitostí podání v případě žaloby zvláštní obligatorní náležitosti stanovené v ustanovení § 79 ods. 1. Jedná se o přesné označení účastníků (jméno, příjmení, bydliště účastníků, popřípadě rodná čísla³⁷ nebo identifikační čísla účastníků), případně též jejich zástupců, dále o vylíčení rozhodujících

³⁴ §42 ods. 4 zákona 99/1963 Sb. občanský soudní řád

³⁵ Nález Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 315/98 ze dne 4. 3. 1999

³⁶ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 182/01 ze dne 24. 3. 2003

³⁷ Rodné číslo nebo případně datum narození je vhodné uvést například bydlí-li více osob stejného jména na stejné adrese, viz usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 596/2002 ze dne 23. 10. 2003

skutečností, označení důkazů a také musí být z žaloby patrné, čeho se navrhovatel domáhá. Platí tedy, že „žaloba je souhrnem tvrzení, která musí žalobce uvést, aby soud jeho nárok z úřední povinnosti věcně projednal.“³⁸

Identifikačním číslem musí být označena fyzická osoba – podnikatel, právnická osoba je dostatečně označena názvem, respektive obchodní firmou a sídlem. Výjimku z pravidla by de facto mohl představovat případ, kdy na žalované straně stojí subjekty, jejichž okruh není ještě přesně znám. Nejvyšší soud v minulosti judikoval, že není-li v probíhajícím dědickém řízení dosud zjištěn okruh dědiců, samotná skutečnost, že žalované osoby „nebyly označeny identifikačními údaji vyplývajícími z ustanovení § 79 ods.1 o.s.ř. je pro posouzení podmínek řízení ve smyslu ustanovení § 103 a 104 ods. 1 o.s.ř. nevýznamná.“³⁹

Vylíčením rozhodujících skutečností plní žalobce svou povinnost tvrzení. O rozhodující skutečnosti jde, mají-li klíčový vztah k subjektivnímu právu žalobce, kvůli jehož ochraně se žalobce rozhodl vyvolat dané soudní řízení. Právní teorie hovoří v souvislosti s problematikou dostatečného vylíčení skutku o tzv. břemeni substancování. „Požadavek určitosti tvrzení vyplývá z odpovědnosti stran za vnesení skutkového materiálu do řízení. Substancování má zajistit funkci systému tvrzení a vysvětlování, který je charakteristický pro civilní sporné řízení. (...) Tvrzení procesní strany je nutno do té míry konkretizovat, aby odpůrce přesně věděl, ke kterým skutečnostem má zaujmout stanovisko“⁴⁰

Podle Nejvyššího soudu⁴¹ jde doslova o vylíčení takových skutečností, které umožní jednoznačnou individualizaci skutku, na jehož základě uplatňuje žalobce svůj nárok. Jak bylo řečeno již v subkapitole o projednací zásadě, tíží žalobce v řízení břemeno tvrzení, nicméně neuvede-li žalobce všechny rozhodující skutečnosti v žalobě, může tento nedostatek napravit uvedením těchto skutečností při jednání. Uvedení rozhodujících skutečností přímo v žalobě je významné především, má-li být v řízení rozhodnuto platebním rozkazem nebo elektronickým platebním rozkazem, případně byly-li by splněny podmínky vydání rozsudku pro zmeškání.

³⁸ Svoboda, K. Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 35

³⁹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 751/2006 ze dne 31. 1. 2008

⁴⁰ Macur, J. Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu, Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 56-57

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 370/2002 ze dne 15. 10. 2002

V některých případech, hlavně je-li žalobcem osoba bez právního vzdělání, může se jeho menší orientace v hmotném právu odrazit ve skutečnosti, že jsou jeho skutková tvrzení nesrozumitelná nebo vadná. Soud v takovém případě žalobce vyzve k doplnění těch skutečností, jež nejsou v jeho skutkových tvrzeních obsažena. Takovýto postup není nedovolenou ingerencí soudu, která by znamenala porušení dispoziční zásady a zásady rovnosti účastníků, ale výkonem poučovací povinnosti podle § 43 ods. 1 občanského soudního řádu. Pokud by se nicméně soud neomezil pouze na poučení účastníka o procesním právu, ale jím poskytnuté poučení by se týkalo i práva hmotného, jednalo by se o zvýhodnění poučovaného účastníka a tedy o porušení zásady rovnosti⁴². „Jsou to strany, které disponují předmětem řízení (či obranou) a v tomto směru jim soud nemůže poradit, jaká dispozice by pro ně byla nejvýhodnější. Z principu rovnosti účastníků je vyvozován názor, že nelze poučovat o hmotném právu“⁴³

Je potřeba také v této souvislosti říci, že žalobce nemusí tvrdit právo, ale pouze skutek, právní posouzení věci je na soudu. „Účastníka řízení nelze nutit (...) k tomu, aby již v návrhu na zahájení řízení vypočetl všechny možné právní důvody, o něž žalobu opírá a setrval po celou dobu řízení v obavě, zda na nějaký právní důvod v žalobě nezapomněl.“⁴⁴ Jak nicméně uvádějí někteří autoři „žalobce musí svůj požadavek vymezit tak, aby odpovídal logice soudcovských úvah (...), žaloba je tedy souborem skutkověprávních vět, které žalobce vytváří nejen s ohledem na to, jak skutek, který se má stát předmětem řízení proběhl, ale i s ohledem na platnou právní úpravu, již se hmotněprávní vztah mezi účastníky podle názoru žalobce řídí.“⁴⁵

Soudy v minulosti opakovaně řešily otázku, zda v případě, že je právní titul uváděný žalobcem v rámci skutkových tvrzení (například smlouva o nájmu) chybný, může ho soud ze své vůle měnit, aniž by vybočil z mantinelů stanovených mu dispoziční zásadou. Nejvyšší soud vyslovil názor, že „jestliže je podle názoru soudu nájemní smlouva neplatná a jiný důvod užívání (nebytových prostor – pozn.) není tvrzen, není změnou skutkového stavu vymezeného v žalobě, posoudí-li soud nárok žalobců na zaplacení požadované částky podle hmotněprávních norem upravujících

⁴² Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 233/97 ze dne 1. 9. 1998

⁴³ Hromada, M. Poučovací povinnost v civilním procesu, Praha: C. H. Beck, 2013, s. 13

⁴⁴ Kozel, R. Změna žaloby versus změna právního důvodu žaloby, Právní rozhledy, 2002, č. 5, s. 224

⁴⁵ Svoboda, K. Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 71

nárok na vydání plnění z bezdůvodného obohacení,⁴⁶ čímž rozhodl v zásadě naprosto opačně, než jak rozhodl dříve, kdy ke změně právní kvalifikace z kupní smlouvy na bezdůvodné obohacení poznamenal, že „takovou změnu právní kvalifikace nároku může učinit svým dispozitivním úkonem pouze žalobce jako účastník řízení, který jediný je v zásadě oprávněn nakládat předmětem řízení, nikoli soud.“⁴⁷

Shoda k této otázce ostatně nepanuje ani mezi odbornou veřejností. Na jedné straně je zastáván názor, že „pokud soud zjistí, že žalobci na základě jeho skutkových tvrzení nelze požadované plnění přiznat, že by však bylo možno žalobě vyhovět na základě pozměněného skutkového stavu a jiné právní normy, nemůže ‚ex officio‘ provést dokazování směřující k tomu, zda jsou naplněny předpoklady aplikace této další právní normy a v kladném případě žalobě na základě takto pozměněného skutkového stavu vyhovět,⁴⁸ protože by šlo o změnu žaloby, kterou může provést pouze žalobce. Naproti tomu je namítáno, že vzhledem k tomu, že právní kvalifikace není identifikačním znakem uplatněného práva, nejedná se v případě její změny o změnu žaloby, protože skutkové okolnosti měněny nejsou.⁴⁹ Tato otázka tedy zůstává nadále spornou.

Žalobce nicméně v řízení netíží pouze povinnost tvrzení a břemeno tvrzení, ale také povinnost důkazní a břemeno důkazní. Povinnost důkazní plní žalobce označením důkazů, jichž se domáhá a jimiž dokládá svá jednotlivá tvrzení. Označení důkazů musí být natolik určité, aby mohly být ihned provedeny (jména, příjmení a bydliště svědků, individualizace listin atd.). I povinnost důkazní může být splněna až při jednání, požadavek náležitého označení již v žalobě je odůvodněn především zásadou hospodárnosti.

Formulace § 79 ods. 1 „musí z něj být patrné, čeho se žalobce domáhá,“ stanovuje jako další z nezbytných náležitostí žaloby žalobní petit. Právě žalobním petitem, jenž musí být úplný, určitý, srozumitelný a vykonatelný⁵⁰, žalobce soudu i žalovanému

⁴⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 1934/2001 ze dne 31. 7. 2003, ke stejnému názoru došel Nejvyšší soud i ve svém rozsudku sp. zn. 32 Odo 160/2002 ze dne 25. 11. 2004

⁴⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 460/2000 ze dne 7. 11. 2000

⁴⁸ Spáčil, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení, Právní rozhledy, 1995, č. 6, s. 222

⁴⁹ Nypel, M. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem, Právní rozhledy, 1995, č. 12, s. 488

⁵⁰ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 233/97 ze dne 1. 9. 1998 Určitost petitu je odůvodněna tím, že soud žalobci nemůže přiznat jiné práva, než ten požaduje.

sděluje, co je jeho požadavkem v řízení, jaké subjektivní žalobcovo právo má být řízením chráněno. Petit musí být také, jak v minulosti judikoval Nejvyšší soud⁵¹, v souladu s odůvodněním žaloby. Přesnost žalobního petitu má být taková, aby bylo možno převzít jej případně do výroku soudního rozhodnutí a aby na základě takového rozhodnutí mohl být nařízen a proveden výkon rozhodnutí. Podle Nejvyššího soudu nicméně žalobce nutně nemusí formulovat návrh na znění rozsudku soudu, je-li jasně patrné, čeho se domáhá⁵². Soud tedy může použít v rozhodnutí i jinou konkrétní formulaci, než jakou použil žalobce v petitu, nicméně, jak již bylo popsáno v kapitole o dispoziční zásadě, soud je petitem vázán v tom smyslu, že není oprávněn to, čeho se žalobce domáhá, měnit. Soud nemůže přiznat žalobci něco jiného nebo více, než k čemu žalobce žalobou směřuje a co vyjádřil v petitu⁵³. V petitu žaloby tedy žalobce vymezuje předmět řízení, tento fakt je vyjádřením dispoziční zásady.

Z řečeného tedy vyplývá stěžejní role petitu v rámci žaloby jako dispozičního procesního úkonu žalobce, kterým se ten domáhá svého nároku. Žalobním petitem se žalobce zpravidla domáhá jednoho nároku vyplývajícího z jednoho skutkového stavu, takový petit se nazývá petitem jednoduchým. Není ovšem vyloučeno, aby se žalobce domáhal rozhodnutí o větším množství nároků vyplývajících z jednoho skutkového stavu nebo i z více skutkových stavů (tzv. objektivní kumulace). V tomto případě se žalobní petit nazývá petitem složeným.

Složitějším případem je situace, kdy se žalobce domáhá uplatnění více nároků, které se ale vzájemně vylučují. Jde o tzv. eventuální petit a jeho užití je praktické v situaci, kdy má žalobce pochybnosti o tom, zda je jím požadované plnění možné. Žalobce se tedy domáhá primárního petitu a pouze v případě, že by tento petit byl soudem zamítnut, stanovuje také petit eventuální, náhradní. Tímto způsobem může žalobce určit i více eventuálních petitů, musí být nicméně patrné, v jakém pořadí mají

⁵¹ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 33 Odo 69/2004 ze dne 31. 5. 2004

⁵² Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 909/2003 ze dne 20. 8. 2003

⁵³ K citovanému pravidlu se vyjádřil i Ústavní soud svým nálezením sp. zn. IV. ÚS 2780/08 ze dne 5. 5. 2009, v němž dovodil, že je nepřipustné, aby soud svým rozhodnutím uložil povinnost pouze žalovanému, přestože v žalobě bylo požadováno uložení této povinnosti proti splnění jiné povinnosti žalobcem. Nejvyšší soud pak ve svém usnesení sp. zn. 20 Cdo 1793/99 ze dne 30. 11. 1999 upřesnil, že překročí-li soud při svém rozhodování meze dané ustanovením § 153 o.s.ř., netrpí řízení zmatečností, ale takové rozhodnutí soudu je způsobilé založit jinou vadu řízení, jež mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci.

být posouzeny. Důvody pro existenci eventuálního petitu jsou praktické, neboť žalobce může v době podání žaloby trpět určitým informačním deficitem ve vztahu k žalovanému a nemusí si být jistý, zda by měl se svým nárokem ve věci úspěch. Je tedy například možné domáhat se vydání věci z důvodu ochrany vlastnického práva a pro případ, že je věc již zničena nebo jí již žalovaný nemá ve své moci, domáhat se náhrady škody. V případě, že se ukáže, že plnění na základě primárního petitu již přiznat nelze, soud primární žalobní petit zamítne a přizná petit eventuální.

Má-li dlužník možnost, danou mu právním předpisem nebo smlouvou, zvolit si, jaké plnění věřiteli poskytne, jedná se o alternativní petit. Možnost volby plnění je dlužníkovým právem a soud ji tedy musí respektovat, nicméně provede-li dlužník svou volbu již za řízení, soud uloží pouze plnění zvolené.

Podobným případem je tzv. alternativa facultas. Poskytnutí jiného plnění však zde nevyplývá z práva žalovaného, ten je povinen poskytnout plnění primární, nýbrž z nabídky žalobce, který je ochoten přijmout i plnění jiné. Soud tedy v takovém případě uloží plnění v souladu s petitem primárním, nicméně v rozsudku stanoví i plnění náhradní, přičemž přiměřenost tohoto náhradního plnění ve vztahu k petitu primárnímu nezkoumá. Exekučním titulem je pouze petit primární, žalovaný se nicméně své povinnosti může zprostit i plněním náhradním. Je třeba upozornit i na názory, že „alternativa facultas je v okamžiku podání žaloby ve své podstatě jednostrannou nabídkou žalobce určenou žalovanému, která obsahuje návrh na změnu původního závazku, (...) soudy by do svých verdiktů tzv. alternativu facultas neměly pojímat. Pokud tak učiní, aniž by žalovaný s takovým postupem souhlasil, nepřipustně zasahují do subjektivních práv a povinností mezi účastníky.“⁵⁴

5.1.2. Zpětvzetí žaloby

Zpětvzetí žaloby je dispozičním procesním úkonem, kterým může žalobce ukončit soudní řízení, jež předtím podáním žaloby vyvolal. „Zpětvzetím návrhu se rozumí procesní úkon navrhovatele (žalobce), z jehož obsahu jednoznačně vyplývá (projev vůle v tomto směru nesmí vzbuzovat pochybnosti o svém obsahu a smyslu), že na projednání svého návrhu zcela, popřípadě v přesně určené části, nemá zájem, a že je srozuměn

⁵⁴ Svoboda K. Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 117

s tím, že o jeho návrhu nebude v tomto rozsahu soudem meritorně rozhodnuto.⁵⁵ Zpětvzetí žaloby je dalším z projevů dispoziční zásady. Poskytuje-li dispoziční zásada možnost účastníkům řízení tímto řízením disponovat, je logické, že ten z nich, který podáním žaloby prokázal svůj zájem na zahájení řízení, může řízení také ukončit v situaci, kdy svůj zájem na dalším trvání řízení ztratil. Zákon nicméně za určitých okolností dispoziční žalobce se žalobou omezuje. Tímto omezením je možnost nesouhlasu žalovaného se zastavením řízení, ovšem tento nesouhlas musí být podložen vážnými důvody, které nesouhlasící účastník uvede. Tyto důvody se mohou týkat konkrétních okolností případu nebo povahy uplatňovaného nároku. Přestože se jedná o poměrně výrazné omezení žalobce znamenající, že účastník, který řízení zahájil, je nucen účastnit se na něm proti své vůli, je tato možnost žalovaného odůvodnitelná. Právo podat žalobu je, tak jako každé jiné právo, neodmyslitelně spjata s odpovědností za jeho uplatnění a nemělo by tedy být využíváno lehkomyšlně. Lze si také představit situaci, kdy se žalobce, vědom si pro sebe nepříznivé důkazní situace, snaží krátce před rozhodnutím soudu, na jehož vynesení může mít žalovaný vážný zájem, řízení zastavit a rozhodnutí soudu tak znemožnit.

Žalobce může vzít žalobu zpět zcela nebo pouze z části. V případě částečného zpětvzetí žaloby je nutné, aby žalobce přesně určil, v jakém rozsahu již na trvání řízení zájem nemá a v jaké naopak jeho zájem trvá. Jak potvrdil Nejvyšší soud⁵⁶, částečné zpětvzetí podle § 96 občanského soudního řádu není změnou žaloby podle § 95 o. s. ř. Ať již se jedná o zpětvzetí úplné, či pouze částečné, musí být procesní úkon žalobce jednoznačný, určitý a srozumitelný, aby mohlo být řízení ukončeno. Pokud by se žalobce rozhodl vázat zpětvzetí žaloby na jakoukoliv podmínku, je toto zpětvzetí neúčinné a k ukončení soudního řízení tedy nedojde.

Žalobce může vzít svou žalobu zpět kdykoliv za řízení, dokonce i v době po vydání rozhodnutí, nenabylo-li ještě toto rozhodnutí právní moci. Soud v takovém případě nepravomocné rozhodnutí zruší. Naopak bylo-li by již rozhodnutí pravomocné, zpětvzetí žaloby nebude účinné.

⁵⁵Drápal, L., Bureš, J. Občanský soudní řád – komentář, I. Díl, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 628

⁵⁶ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 247/2001 ze dne 25. 9. 2002, ke stejné otázce se vyjádřil i Ústavní soud svým náležením sp. zn. II. ÚS 20/99 ze dne 3. 10. 2000, kterým rozporoval předchozí mylný právní názor Městského soudu v Praze, že omezení návrhu je změnou návrhu a tudíž má procesní dosah jen, je-li soudem projeven s omezením souhlas.

Z faktu, že v případě zpětvzetí žaloby nebylo v dané věci vydáno meritorní rozhodnutí, plyne, že žalobu, jež byla vzata zpět, lze podat znovu. Neexistence pravomocného rozhodnutí logicky znamená, že v tomto případě nelze mluvit o překážce věci pravomocně rozhodnuté (překážka rei iudicatae)⁵⁷.

O zastavení řízení z důvodu zpětvzetí žaloby žalobcem rozhoduje soud usnesením. Příslušným k rozhodnutí je soud prvního stupně s výjimkou situace, kdy by ke zpětvzetí žaloby došlo v průběhu odvolacího řízení. Dojde-li ke zpětvzetí žaloby až po rozhodnutí odvolacího soudu, které však ještě nenabylo právní moci, je k rozhodnutí o zastavení řízení příslušný soud prvního stupně, který zároveň ruší obě vydaná rozhodnutí, své vlastní i rozhodnutí odvolacího soudu. V usnesení o zastavení řízení soud také rozhoduje o náhradě nákladů řízení, je-li rozhodnuto o zastavení řízení jen pro část uplatněného nároku, soud o náhradě nákladů nerozhoduje.

5.1.3. Přerušování řízení

Institut přerušování řízení je v občanském soudním řádu upraven ve dvou ustanoveních. Zatímco § 109 se týká přerušování řízení nezávislého na vůli účastníků, v § 110 je stanovena možnost účastníků dosáhnout přerušování řízení vlastními dispozičními procesními úkony. Předně přerušování řízení nastane, pokud to účastníci shodně navrhnou, dále pokud se nikdo z účastníků bez předchozí omluvy nedostaví k jednání a nakonec, pokud přerušování navrhne ten z účastníků, který se dostaví jako jediný. Soud o přerušování řízení rozhoduje usnesením.

Po přerušování řízení nastává tzv. klid řízení, kdy by se účastníci řízení měli snažit dospět k dohodě ohledně předmětu řízení, ustanovení § 111 ods. 1 o. s. ř. stanoví, že se během této doby nekonají jednání a neběží lhůty. Je-li řízení přerušeno z vůle účastníků (podle § 110), pokračuje v něm soud na návrh po uplynutí třech měsíců, není-li takový návrh podán do jednoho roku, soud řízení zastaví. V minulosti se vyskytl případ, kdy po zastavení řízení z důvodu marného uplynutí jednoroční lhůty, byla podána ústavní stížnost, ve které stěžovatelka namítala, že takovýto postup, kdy soud řízení ukončí bez

⁵⁷To, že by případné rozhodnutí soudu zakládalo překážku věci pravomocně rozhodnuté, nemůže být vážným důvodem, pro to, že žalovaný nesouhlasí se zpětvzetím žaloby žalobcem. Viz usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 2854/2000 ze dne 27. 11. 2001.

jakéhokoliv dalšího procesního úkonu účastníků je výjimkou z obecné zásady dispozitivnosti civilního řízení a že by soud měl účastníky o těchto důsledcích poučit. Ústavní soud se nicméně s tímto názorem neztotožnil, když judikoval, že soudy jsou povinny poučovat účastníky o jejich právech a povinnostech, nikoliv o důsledcích nevyužití těchto práv a připomněl právní zásadu *vigilantibus iura* (každý necht' si střeží svá práva), podle níž je každý účastník odpovědný za průběh řízení.⁵⁸

Citované ustanovení § 111 ods. 3 občanského řádu soudního dává soudu možnost, aby, jsou-li pro to závažné důvody, na návrh rozhodl o pokračování řízení i před uplynutím lhůty třech měsíců. Návrh není nutný, je-li to odůvodněno zájmy nezletilého dítěte.

5.1.4. Rozsudek pro zmeškání

Rozsudek pro zmeškání (kontumační rozsudek) je právním institutem, který může za určitých okolností výrazně usnadnit žalobci dosažení úspěchu ve věci. Ustanovení § 153b občanského soudního řádu, v němž je rozsudek pro zmeškání obsažen, skýtá žalobci možnost, aby se, jsou-li splněny zákonem dané podmínky, při prvním jednání ve věci návrhem domáhal vydání rozsudku pro zmeškání. To znamená, aby skutková tvrzení žalobce obsažená v žalobě byla prohlášena za nesporná a tedy, aby byla daná věc prostřednictvím rozsudku pro zmeškání rozhodnuta ve prospěch žalobce. Výše zmíněnými podmínkami, které musí být k vydání rozsudku pro zmeškání splněny, jsou nedostavení se řádně předvolaného (nejméně 10 dní předem) žalovaného k prvnímu jednání a také to, že se jedná o věc, v níž může být uzavřen smír. Jak vyplývá z výše řečeného, vydání rozsudku pro zmeškání musí být žalobcem navrženo.

Podle Nejvyššího soudu není významné, že v žalobě nebyly označeny důkazy prokazující pravdivost skutkových tvrzení v žalobě obsažených, protože už sama okolnost, že se žalovaný bez důvodné a včasné omluvy nedostaví k prvnímu jednání, má při splnění ostatních předpokladů uvedených v § 153b ods. 1 o.s.ř. za následek, že se tato skutková tvrzení považují za nesporná.⁵⁹ Na druhou stranu Ústavní soud judikoval, že z žalobou tvrzených skutečností musí vyplývat uplatňovaný nárok a že odůvodnění

⁵⁸ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. III. ÚS 3866/11 ze dne 26. 4. 2012

⁵⁹ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 33 Cdo 4098/2010 ze dne 22. 2. 2002

rozsudku pro zmeškání musí obsahovat právní kvalifikaci skutku. Odůvodnění, které by se omezovalo pouze na výčet formálních předpokladů pro vydání rozsudku pro zmeškání a na konstatování, že tyto předpoklady byly splněny, by bylo v podstatě nepřezkoumatelné a znamenalo by porušení práva na spravedlivý proces.⁶⁰ Ústavní soud dále v citovaném rozhodnutí vyslovil názor, že soudy by měly k vydávání rozsudků pro zmeškání přistupovat uvážlivě a volit tento institut zejména, je-li nezájem žalovaného zřejmý.

Jedná se tedy o otázku, diskutovanou rovněž na stránkách odborných periodik, zda v případě, že žalobce navrhne vydání rozsudku pro zmeškání a jsou-li splněny i další podmínky dané zákonem, soud rozsudek pro zmeškání vydat musí, či může. Byť je v ustanovení § 153b ods. 1 o.s.ř. použit výraz „může“, ozývají se názory, že „výraz ‚může‘, ‚lze‘ apod. neznamena soudcovskou libovůli. Splněním zákonné podmínky soudce musí vydat rozhodnutí, aniž je mu dovoleno činit to závislým na dalších podmínkách v zákoně nevyjádřených.“⁶¹ Na druhou stranu někteří autoři akcentují jazykový výklad ustanovení § 153b ods.1 o.s.ř. a zastávají názor, že „výraz ‚může‘ je třeba vykládat ve smyslu, že soud tak nemusí postupovat v případě, že existuje jiná ‚celkem rozumná‘ alternativa v normě uvedeného postupu soudu.“⁶² Tomuto názoru je zřejmě nutno přisvědčit, ostatně přiklání se k němu i citovaný náleží Ústavního soudu požadující vydávání rozsudků pro zmeškání hlavně v případech zjevného nezájmu žalovaného, protože tato jeho pasivita je důvodem pro existenci domněnky pravdivosti skutkových tvrzení žalobce. Ústavní soud v rozhodnutí cituje profesora Macura, který tvrdí, že rozsudek pro zmeškání není fikcí ani prostředkem, jak ukončit jednání za každou cenu, „ale opírá se o dlouhodobě osvědčenou skutkovou domněnku, podle níž je vysoce pravděpodobné, že strana, která žádným způsobem tvrzení druhé procesní strany nezpochybňuje, ač má k tomu všechny možnosti, (...) nemá ve skutečnosti žádné argumenty ani důkazy proti správnosti skutkových tvrzení druhé procesní strany. (...) Nejedná se o rozsudek pro uznání, ale o rozsudek vydaný na základě skutkového stavu, který je v souladu s vnitřním přesvědčením soudce, neboť jej vyvozuje z obecně se

⁶⁰ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 329/08 ze dne 20. 6. 2011

⁶¹ Mruzek, K. Problematika výkladu „může“ v ustanovení § 153b ods. 1 o.s.ř., Právní rozhledy, 2004, č. 4, s. 150

⁶² Přidal, O. Může nebo musí soud vydat rozsudek pro zmeškání?, Právní rozhledy, 2004, č. 12, s. 472

uplatňující skutkové domněnky (zkušenostní věty).⁶³ Na základě této argumentace Ústavní soud uvádí, že předchozí „procesní aktivita žalovaného totiž bezpochyby může nastoupení uvedené skutkové domněnky vyloučit; vynesení kontumačního rozsudku by za takového stavu bylo v rozporu nejen s účelem tohoto institutu, ale i s účelem civilního procesu.“⁶⁴

Potenciální tvrdost rozsudku pro zmeškání je zmírněna také možností žalovaného navrhnout nejpozději do dne právní moci rozsudku pro zmeškání, aby byl tento rozsudek, jenž byl proti němu vydán, dodatečně zrušen, prokáže-li, že jednání zmeškal z omluvitelných důvodů. Podle Nejvyššího soudu „omluvitelným důvodem jsou nejen události objektivního charakteru, ale i okolnosti žalovaným způsobené, či jinak zaviněné, jestliže je lze v dané situaci považovat za omluvitelné.“⁶⁵

5.2. Dispozice předmětem řízení

Vedle možnosti disponovat řízením mají účastníci také možnost dispozice předmětem řízení. Rovněž předmětem řízení disponují účastníci prostřednictvím dispozičních procesních úkonů, nikoliv ovšem takových, které se vztahují k celému řízení a na nichž tedy závisí jeho samotná existence. Dispozice předmětem řízení umožňuje účastníkům měnit předmět řízení, jenž byl původně vymezen žalobou. Z toho, co bylo řečeno výše, vyplývá, že v nalézacím řízení sporném, jež je ovládáno dispoziční zásadou, má vymezení předmětu řízení významnou roli, protože soud je jím vázán a nemůže svým rozhodnutím tedy přiznat něco jiného nebo více než bylo požadováno.

5.2.1. Změna žaloby

Žalobce vymezuje předmět řízení podáním žaloby. Nebylo by ovšem účelné, aby tím byl předmět řízení dán s konečnou platností bez možnosti změny. Vzhledem k tomu, že se během řízení mohou měnit jak okolnosti důležité pro řízení, tak i

⁶³ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 329/08 ze dne 20. 6. 2011

⁶⁴ Nález Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 329/08 ze dne 20. 6. 2011

⁶⁵ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 672/98 ze dne 23. 6. 1998

žalobcovu vědomí o nich, je logické, že zákon dává žalobci možnost změny žaloby. Může tak učinit prostřednictvím dalšího z dispozičních procesních úkonů. Z dispoziční zásady vyplývá, že byla-li žaloba podána žalobcem, musí to tedy být pouze on, kdo má právo žalobu změnit. Žalovaný může ovšem předmět řízení rozšířit prostřednictvím podání vzájemné žaloby (viz subkapitulu 5.2.2.). Pokud ostatní účastníci nebyli přítomni jednání, na němž ke změně žaloby došlo, je třeba jim změněnou žalobu doručit do vlastních rukou.

Změnit žalobu je možné během řízení před soudem prvního stupně v zásadě až do okamžiku vydání rozhodnutí (v případě koncentrace řízení podle §118b nemohou být ale uplatňovány nové skutečnosti a důkazy), v odvolacím řízení naráží možnost měnit žalobu na zákaz uplatňování nových nároků (§ 216 ods. 2 o.s.ř.) a opět na omezení uplatňování nových skutečností a důkazů (§ 205a o.s.ř.). Jak ovšem z §205a o.s.ř. vyplývá, úplně změna žaloby prostřednictvím změny skutkového stavu vyloučena není. Nejvyšší soud v minulosti uvedl, že se o takovou přípustnou změnu jedná například, je-li v průběhu odvolacího řízení požadován poplatek z prodlení namísto úroku z prodlení.⁶⁶ Pokud by ovšem odvolací soud svým rozhodnutím potvrdil rozsudek soudu první instance na základě jiného skutkového stavu, než na jehož základě soud první instance rozhodl, jednalo by se podle Nejvyššího soudu o porušení zásady dvouinstančnosti občanského soudního řízení.⁶⁷ V dovolacím řízení žalobu měnit nelze.

Zákon ovšem z důvodu hospodárnosti neumožňuje žalobci libovolnou změnu žaloby učiněnou kdykoliv, v ustanovení § 95 ods. 2 občanského soudního řádu je možnost změny žaloby omezena. Nemohly-li by být výsledky dosavadního řízení podkladem pro řízení o změněné žalobě, soud změnu nepřipustí. Podle Ústavního soudu se v takovém případě nemůže jednat o porušení práva na spravedlivý proces a pro osobu žalobce je na místě podání žaloby nové.⁶⁸ Soud o přípustnosti změny žaloby rozhoduje usnesením, odvolání proti němu není přípustné.

⁶⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 26 Cdo 683/2004 ze dne 3. 3. 2005

⁶⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 21 Cdo 2502/2000 ze dne 30. 8. 2001

⁶⁸ Usnesení Ústavního soudu sp. zn. I. ÚS 179/2000 ze dne 21. 6. 2000

Žalobce může provádět změny žaloby s různými cíli. Samozřejmě může žádat stejné plnění, ale ve větším rozsahu (hovoříme o kvantitativní změně žaloby), může žádat plnění úplně jiné (kvalitativní změna žaloby) a konečně může také žádat stejné plnění ve stejném rozsahu, ale na základě jiného skutkového stavu, než jaký byl obsažen v žalobě. Není ovšem možné, aby žalobce prostřednictvím změny žaloby požadoval méně, než byl jeho původní nárok, protože v takovém případě by se jednalo o částečné zpětvzetí žaloby, nikoliv o změnu žaloby⁶⁹. (viz také subkapitulu 5.1.2.). O změnu žaloby nejde ani v případě, kdy žalobce ponechává beze změny žalobní petit i skutková tvrzení, ale mění své mínění o právní kvalifikaci skutku. Právní posouzení věci je výhradně věcí soudu, žalobcova změna názoru na ně tedy nemůže být změnou žaloby.

V průběhu řízení může vzhledem k měnícím se okolnostem nebo k tomu, jak tyto okolnosti vycházejí najevo, nastat také situace, kdy je žádoucí změna v osobě některého z účastníků řízení. Jedná se většinou o případy nedostatku pasivní či aktivní legitimace účastníků řízení. Je tedy možné, aby do řízení přistoupil nový účastník, případně aby došlo k záměně stávajícího účastníka za účastníka nového.

Změnu žaloby lze provádět i opakovaně, není-li takové počínání v rozporu s principem hospodárnosti podle § 95 ods. 2 o.s.ř., je dokonce možné vrátit se po změně žaloby prostřednictvím další změny opět k původnímu znění žaloby. Změnu žaloby, kterou soud zamítl, lze navrhnout znovu, ovšem pouze v případě změny okolností, na jejichž základě soud původně o nepřipustnosti změny žaloby rozhodl.

Podle Ústavního soudu je povinností soudu, nemá-li být porušeno právo na spravedlivý proces, poučit účastníky o možnosti změnit žalobu.⁷⁰ Je ovšem samozřejmé, že soud nemůže účastníky poučovat o tom, jakým konkrétním způsobem mají změnu žaloby provést, protože by se jednalo o porušení zásady rovnosti.

⁶⁹ Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 20/99 ze dne 3. 10. 2000

⁷⁰ Nález Ústavního soudu sp. zn. ÚS IV. 1253/08 ze dne 3. 12. 2008

5.2.2. Vzájemná žaloba

Zatímco změna žaloby umožňovala dispozici předmětem řízení žalobci, prostřednictvím institutu vzájemné žaloby, má možnost rozšířit předmět řízení také žalovaný. „Vzájemnou žalobou je žaloba, kterou v průběhu již započatého řízení podává žalovaný vůči žalobci a již se domáhá vyššího nebo druhově jiného nároku, než proti němu vznesl žalobce.“⁷¹ Tento dispoziční procesní úkon upravený v ustanoveních § 97 a § 98 občanského soudního řádu umožňuje tedy žalovanému hrát aktivnější roli v řízení tím, že uplatní určitý svůj nárok vůči žalobci. Institutem vzájemné žaloby je naplňována zásada hospodárnosti řízení, žalovaný nemusí svůj nárok uplatňovat žalobou začínající řízení nové. Vzájemná žaloba musí mít samozřejmě obecné náležitosti žaloby, o kterých bylo pojednáno v subkapitole 5.1.1.

Cílem žalovaného je, aby o jeho nároku bylo rozhodnuto v probíhajícím řízení, soud ovšem může podle ustanovení § 97 ods. 2 vzájemný návrh vyloučit k samostatnému řízení, jestliže by tu nebyly podmínky pro spojení věci (je upraveno ustanovením § 112), kritériem je především hospodárnost. Vzájemnou žalobu je možné podat v průběhu řízení před soudem první instance, v odvolacím i dovolacím řízení taková možnost není.

V případě, že je vzájemnou žalobou uplatňován nárok, jenž je vůči nároku obsaženém v původní žalobě započitatelný (lze hovořit o homogenní žalobě), je možné vzájemné započtení. O vzájemnou žalobu však půjde pouze, požaduje-li touto žalobou žalovaný více, než co bylo v původní žalobě požadováno po něm žalobcem. Jinak by se jednalo pouze o obranu žalovaného, kterou by nicméně žalovaný mohl docílit toho, že jeho povinnost k plnění bude menší nebo, v případě, že je jeho nárok ve stejné výši jako nárok žalobcův, bude původní žaloba zamítnuta. Stejný názor vyslovil v minulosti Ústavní soud⁷², když zároveň dodal, že v případě, že se žalovaný dožaduje kompenzačního započtení pouze do výše proti němu uplatněné pohledávky a že se tedy

⁷¹ Svoboda, K. Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 215

⁷² Nález Ústavního soudu sp. zn. II. ÚS 159/97 ze dne 5. 11. 1997

nejedná o vzájemnou žalobu, musí být o nároku žalovaného rozhodnuto v rámci probíhajícího řízení a nelze ho tedy vyloučit k samostatnému pojednání.

5.2.3. Smír

V ustanovení § 99 občanského soudního řádu je zakotvena možnost účastníků řízení, připouští-li to povaha věci, uzavřít smír a soudní řízení tak ukončit. „Smírem se rozumí dohoda uzavřená během občanského soudního řízení, kterou si účastníci upravují svá práva a povinnosti.“⁷³ Ač je nalézací řízení sporné, jak je patrné již z jeho názvu, sporem dvou stran, jehož cílem je prostřednictvím autoritativního rozhodnutí soudu deklarovat (a v případě konstitutivních rozhodnutí nově vytvořit) vzájemná práva a povinnosti stran, soud má ve všech fázích řízení usilovat o smír mezi účastníky. Smírné řešení sporu účastníků je tedy zákonem preferováno. Soud má s účastníky především probrat věc a upozornit je na právní úpravu a související judikaturu, může je také upozornit na možnost využití mediace (podle zákona 202/2012 Sb. o mediaci) nebo sociálního poradenství (podle zákona 108/2006 Sb. o sociálních službách). Toto jednání soudu ovšem není součástí poučovací povinnosti soudu, a pokud by soud nevytvořil dostatečnou aktivitu k uzavření smíru, nemohlo by se v žádném případě jednat o vadu řízení.

Smír je svým charakterem dohoda účastníků řízení, jejich dispoziční úkon, jímž disponují předmětem řízení. Smír může být uzavřen o celém předmětu řízení, o jeho části, může svým obsahem předmět řízení dokonce i překročit. Nezbytným předpokladem platnosti smíru je schválení dohody účastníků soudem, dojde-li k němu, nahrazuje smír rozsudek ve věci. Soud schvaluje smír usnesením, proti němuž není odvolání přípustné (§ 202 ods. 1f) o.s.ř.), neschválí-li jej, pokračuje v řízení. Při posuzování smíru zkoumá soud případný rozpor dohody účastníků s právním řádem. Především musí smír splňovat obecné náležitosti vyžadované zákonem pro právní úkony, tedy hlavně být určitý a srozumitelný, nesmí být také v rozporu s kogentními ustanoveními zákona.

⁷³ Drápal, L., Bureš, J. Občanský soudní řád – komentář, I. díl, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 642

Z hlediska hmotného práva může být smír například narovnáním, započtením, vzdáním se práva nebo dluhu. Je možné ho uzavřít jak v řízení před soudem první instance, tak před soudem odvolacím. Lze rovněž uzavřít smír s možností jeho odvolání do určité stanovené doby, soud v tomto případě smír schválí až po marném uplynutí této doby.

I po schválení smíru soudem a tedy poté, co řízení skončilo (smír má účinky pravomocného rozsudku), existuje možnost účastníků řízení dosáhnout zrušení smíru. Je-li uzavřený a schválený smír neplatný podle hmotného práva, může ten z účastníků, kterému byla neplatností smíru způsobena újma, podat do tří let od právní moci usnesení o schválení smíru žalobu s cílem smír zrušit. Příslušným k rozhodnutí o této žalobě bude vždy soud prvního stupně.

5.2.4. Uznání nároku

Občanský soudní řád dává ve svém ustanovení § 153a možnost žalovanému, aby uznal nárok žalobce vůči své osobě. Uznáním nároku se „rozumí procesní úkon žalovaného (tedy výslovný projev vůle žalovaného adresovaný soudu), z jehož obsahu jednoznačně vyplývá, že žalovaný uznává nárok, který byl vůči němu uplatněn v žalobě, a v jakém rozsahu tak činí, tj. zda jej uznává zcela nebo jen z části anebo pouze v právním základu (mezitímně).“⁷⁴ K uznání nároku žalovaným může dojít v řízení před soudem první instance i v řízení odvolacím, ne však dovolacím.

Uzná-li žalovaný žalobcův nárok, soud je povinen vydat rozsudek pro uznání, jenž se opírá pouze o uznávací projev žalovaného, nikoliv o zjištěný skutkový stav. Neuzná-li však žalovaný nárok zcela, vydá soud rozsudek pro uznání (částečný nebo mezitímní) pouze v případě, že je to žalobcem navrženo. Poté soud pokračuje v jednání o zbylé části předmětu řízení, přičemž i v této části může později žalovaný nárok uzнат.

Proti rozsudku pro uznání je možné se odvolat, nicméně odvolací důvody jsou omezeny na nesplnění předpokladů pro vydání rozsudku pro uznání a nesplnění

⁷⁴ Drápal, L., Bureš, J. Občanský soudní řád – komentář, I. díl, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 1041

podmínek řízení podle ustanovení § 205 ods. 2 písmena a). Tato omezení platí pouze pro rozhodnutí ve věci samé, nikoliv tedy například pro rozhodnutí o náhradě nákladů, jež povahu rozsudku pro uznání nemá.

Občanský soudní řád ve svém ustanovení § 114b přináší rovněž možnost vydání rozsudku pro uznání, aniž by k tomuto uznání fakticky došlo. Děje se tak prostřednictvím tzv. fikce uznání nároku. Zákon v citovaném ustanovení umožňuje soudu vyzvat usnesením žalovaného k vyjádření a, v případě, že ten nárok neuzná, k vyličení rozhodujících skutečností⁷⁵, jež používá na svou obranu, a k přiložení listinných důkazů, jichž se dovolává. Usnesení musí být doručeno do vlastních rukou, náhradní doručení je vyloučeno. Lhůta k vyjádření žalovaného činí nejméně 30 dní, nevyjádří-li se během ní žalobce⁷⁶ bez vážného důvodu, ani nesdělí, jaký vážný důvod mu v tomto vyjádření brání, nastává fikce uznání nároku. Má se tedy za to, že žalovaný nárok, jenž je proti němu uplatňován, uznává (§ 114b ods. 5 o.s.ř.).

Stejně následky jako nevyjádření se ve výše zmíněné třicetidenní lhůtě má podle ustanovení § 114c ods. 6 o.s.ř. nedostavení se žalovaného k přípravnému jednání, na něž byl řádně a včas předvolán nejméně 20 dnů předem, pokud se z tohoto jednání neomluví. I v tomto případě se tedy má za to, že nárok, jenž je proti němu žalobcem uplatňován, uznává.

Vzhledem k tomu, že ani v případě uznání nároku žalobcem, ani v případě fikce uznání nároku soud nepřihlíží k tomu, zda jsou tvrzení žalobce odůvodněná a zda je žalobce dokládá důkazy⁷⁷, dostává se nutně institut rozsudku pro uznání do rozporu se zásadou materiální pravdy. Především v případě fikce uznání nároku je pak otázkou,

⁷⁵ Prostý nesouhlas se žalobou bez vyličení rozhodujících skutečností Nejvyšší soud ve svém rozsudku sp. zn. 21 Cdo 3597/2007 ze dne 19. 8. 2008 neuznal za dostatečný.

⁷⁶ Nejvyšší soud ve svém usnesení sp. zn. 33 Odo 146/2006 ze dne 28. 2. 2006 za nevyjádření se považoval i situaci, kdy žalovaní své vyjádření ve lhůtě zaslali, ale nepřislušnému soudu.

⁷⁷ Viz usnesení Nejvyššího soudu 20 Cdo 1053/2000 ze dne 30. 4. 2001, v němž Nejvyšší soud uvedl, že „uznání žalované podle § 153a o.s.ř. zakládá (...) povinnost soudu rozhodnout o nároku, který je předmětem sporu podle tohoto uznání, a to bez ohledu na to, zda jsou žalobní tvrzení podložena důkazy, a k tomu, zda dosavadní výsledky řízení prokazují oprávněnost nároku nebo, zda se podle nich naopak požadavky žalobce jeví nedůvodnými“ a také rozsudek Nejvyššího soudu 32 Cdo 906/98 ze dne 18. 12. 2000, v němž Nejvyšší soud uvedl „bez zřetele k tomu, že k uznání nároku došlo v době, kdy soud již zcela nebo zčásti provedl ve věci dokazování, v rozsudku pro uznání zjištění z těchto důkazů neprovádí a nehodnotí je“

zda je existence tohoto institutu dostatečně odůvodněna požadavkem na zjednodušení řízení a zda se sankcionování neprovedení dispozičního procesního úkonu nedostává do konfliktu se zásadou dispoziční, jež poskytuje účastníkům volnost disponovat řízením a jeho předmětem (podrobněji bude o této problematice pojednáno v kapitole 9).

5.3. Porovnání s německou právní úpravou

Při pokusu o porovnání míry uplatnění dispoziční zásady v českém a německém nalézacím řízení sporném je již na první pohled patrné, že obě právní úpravy se od sebe nijak výrazně neliší. Dispoziční zásada je i ve Spolkové republice Německo jednou z hlavních zásad civilního procesu. Je to zřejmé hlavně z ustanovení § 308 Zivilprozessordnung (občanský soudní řád), jehož první odstavec vyjadřuje vázanost soudu návrhem a tedy zákaz přiznat více, než je žalobcem požadováno (pouze ustanovení § 308a upravuje výjimku pro určité vztahy mezi pronajímatelem a nájemcem bytu).

Při pohledu na jednotlivé dispoziční procesní úkony účastníků řízení lze říci, že odchylky oproti výše zmíněným dispozičním úkonům zakotveným v českém právním řádu jsou pouze drobné. Německý Zivilprozessordnung přiznává o něco větší možnosti žalovanému, který může jednak podat návrh na vydání rozsudku pro zmeškání proti žalobci (§ 330), jednak v případě zpětvzetí žaloby žalobcem je nutný jeho souhlas (§269). Vůle jak žalovaného tak žalobce je zapotřebí také k přerušení řízení (§ 251). I v případě změny žaloby je role žalovaného větší, neboť žalobce si ke změně žaloby může vyžádat jeho souhlas a vyhnout se tak nutnosti souhlasu soudu (§ 267).

Lze tedy shrnout, že německá a česká úprava dispoziční zásady je velmi podobná, účastníci řízení mají podle obou právních řádů k dispozici podobné procesní úkony a sporné řízení je podle obou těchto právních řádů ovládáno dispoziční zásadou. Tento fakt je jednak důsledkem podobného historického vývoje obou zemí (Česká republika i Spolková republika Německo jsou zeměmi kontinentálního typu právní kultury vycházejícího z recepce římského práva), jednak souvisí s výše naznačenou skutečností, že aplikace dispoziční zásady v nalézacím řízení sporném je typická pro demokratické

právní státy, protože je odrazem hmotněprávní zásady autonomie vůle, jež je těmto státům vlastní.

6. Opravné prostředky

„Opravné prostředky jsou instituty procesního práva dávající účastníkům možnost iniciovat (zahájit) opravné řízení.“⁷⁸ Možnost napadnout soudní rozhodnutí některým z opravných prostředků je tedy dalším z dispozičních oprávnění účastníků. Strana, která není spokojena s rozhodnutím soudu, se může prostřednictvím dispozičního procesního úkonu domáhat přezkoumání daného rozhodnutí nebo průběhu řízení, jež mu předcházelo. Tato možnost účastníků řízení je velmi důležitá, neboť z důvodu možných omylů, jichž se soudy mohou čas od času dopustit, pouze víceinstanční soudní systém může eliminovat případné nespravedlnosti.

Opravné prostředky se dělí na řádné, které napadají rozhodnutí, jež ještě nenabyla právní moci, a mimořádné, jež směřují proti rozhodnutím pravomocným. Řádným opravným prostředkem je v českém právním řádu odvolání, mimořádnými opravnými prostředky jsou dovolání, žaloba na obnovu řízení a žaloba pro zmatečnost.

6.1. Odvolání

Jediný řádný opravný prostředek zakotvený v platné právní úpravě, odvolání, směřuje proti rozhodnutím soudu prvního stupně. Co se týče rozsudků, přípustnost odvolání proti nim je pravidlem. Výjimkou jsou tzv. bagatelní věci (plnění do výše 10000 Kč)⁷⁹ a, jak již bylo zmíněno výše, možnost odvolání je omezena u rozsudku pro uznání a rozsudku pro zmeškání. V případě usnesení je odvolání přípustné s výjimkami stanovenými v ustanovení § 202 ods. 1 o.s.ř.

Subjektem, který může odvolání podat, je každý účastník řízení, neměl-li ve věci úspěch, a to do 15 dní od doručení rozhodnutí. Tento dispoziční úkon tedy náleží všem účastníkům řízení bez rozdílu (specifickým případem je ovšem vedlejší účastník, tedy subjekt, jenž má na projednávané věci právní zájem, a podporuje ve sporném řízení jednu ze stran; zákon mu dává možnost podat odvolání, nicméně pouze v případě, neprojevil-li s tím hlavní účastník, na jehož straně stojí, nesouhlas). Účastníci musí být o možnosti podat odvolání poučeni.

⁷⁸ Winterová, A. Civilní právo procesní, Praha: Linde, 2011, s. 420

⁷⁹ § 202 ods. 2 občanského soudního řádu

Kromě obecných náležitostí podání musí být v odvolání uvedeno, proti kterému rozhodnutí směřuje, rozsah, v němž je napadáno, čeho se odvolatel domáhá a v čem je spatřována nesprávnost rozhodnutí nebo postupu soudu, tedy odvolací důvod. Odvolacím důvodem není nicméně ani soud, ani účastník, jenž odvolání podal, vázán. Soud je však vázán rozsahem odvolání, stejně jako je v případě žaloby vázán žalobním petitem. Tato vázanost soudu v obou případech vyplývá z dispoziční zásady, pouze účastník řízení, který činí podání, si určuje, co je jeho záměrem, o co svým podáním usiluje, a soud je povinen z jeho vůle vycházet. Výjimky z tohoto pravidla zmiňuje ustanovení § 212 o.s.ř. a jde o situace, kdy na rozhodnutí o napadeném výroku je závislý výrok, který odvoláním nebyl dotčen, nerozlučné společenství v případě, že podal odvolání jen jeden ze společníků, a jestliže z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky (o těchto případech více v kapitole 9).

Pro nalézací řízení sporné platí zákaz uvádět v odvolání proti meritornímu rozhodnutí soudu prvního stupně nové skutečnosti a důkazy. Tento zákaz je ovšem v ustanovení § 205a zmírněn výčtem podmínek, za nichž to možné je. Skutkový stav tak, jak jej zjistil soud první instance, není pro odvolací soud závazný.

6.2. Dovolání

Dovolání je mimořádným opravným prostředkem, jímž lze napadnout pravomocná rozhodnutí odvolacího soudu. Není to však možné vždy, nýbrž pouze v případech, jež nejsou v rozporu s ustanovením § 238 o.s.ř. Podmínku přípustnosti dovolání stanoví také § 237 požadavkem na to, že napadené rozhodnutí závisí na vyřešení otázky hmotného nebo procesního práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od ustálené rozhodovací praxe dovolacího soudu nebo jež v rozhodování dovolacího soudu ještě nebyla vyřešena. Zmíněná omezení možnosti účastníků podávat dovolání jsou logická vzhledem k tomu, že dovolání směřují proti rozsudkům, které již nabyly právní moci, a mohou tedy zásadním způsobem narušit právní jistotu zbylých účastníků, kteří dovolání nepodali.

Rozhodnutí odvolacího soudu může účastník napadnout ve lhůtě dvou měsíců od jeho doručení. Dovolacím důvodem může být pouze fakt, že rozhodnutí odvolacího

soudu spočívá na nesprávném právním posouzení věci.⁸⁰ Kromě toho, v čem tato nesprávnost spočívá, musí dovolatel ve svém dovolání uvést také, v jakém rozsahu rozhodnutí odvolacího soudu napadá, čeho se domáhá a samozřejmě musí přesně označit napadené rozhodnutí. Stejně jako v případě odvolání je soud rozsahem dovolání vázán, přičemž výjimky z tohoto principu jsou stanoveny v ustanovení § 242 ods. 2.

Poté, co byl novelou občanského soudního řádu 404/2012 Sb. opuštěn kasační princip, může nyní dovolací soud rozhodnutí odvolacího soudu sám změnit, je-li možné o věci rozhodnout na základě dosavadních výsledků řízení.

6.3. Žaloba na obnovu řízení

Žaloba na obnovu řízení je mimořádným opravným prostředkem, jehož cílem je napravit případné nedostatky skutkových tvrzení pravomocného rozhodnutí soudu. Žalobou na obnovu řízení lze napadnout rozhodnutí soudu první instance i soudu odvolacího, objeví-li se nové důkazy, které nemohly být žalobcem použity v řízení, jež napadenému rozhodnutí předcházelo, nebo které v tomto řízení nemohly být z objektivních důvodů provedeny. Tyto důkazy musí být v žalobě na obnovu řízení obsaženy, stejně jako označení napadeného rozhodnutí, rozsah, v němž je napadáno a žalobní návrh. Důvody nemožnosti použití důkazů v původním řízení ovšem nesmí být na straně účastníka navrhujiícího obnovu řízení. Podání žaloby na obnovu řízení je omezeno lhůtou tří měsíců od doby, kdy se účastník, jenž obnovu navrhuje, o důvodech obnovy dozvěděl nebo je mohl uplatnit (subjektivní lhůta), a lhůtou tří let od právní moci napadeného rozhodnutí (objektivní lhůta). Žalobu na obnovu řízení soud usnesením buď zamítne, nebo povolí obnovu řízení.⁸¹

Důvodem existence žaloby na obnovu řízení v právním řádu tedy je zájem na tom, aby rozhodnutí ve věci, jež se ve světle nových důkazů jeví jako potenciálně nesprávně rozhodnutá, bylo uvedeno do souladu s těmito novými důkazy. Tento zájem převažuje nad zájmem právní jistoty účastníků.

⁸⁰ Ustanovení § 241a ods. 1 občanského soudního řádu

⁸¹ Ustanovení § 235e ods. 1 občanského soudního řádu

6.4. Žaloba pro zmatečnost

Posledním z mimořádných opravných prostředků, jež může účastník řízení využít, je žaloba pro zmatečnost. Jejím cílem je odstranění pravomocného rozhodnutí vydaného v řízení, které je zatíženo vadami. Vadou řízení může být například nedostatek pravomoci soudu, který ve věci rozhodoval, nesprávné obsazení soudu, neexistence návrhu na zahájení řízení, jde-li o řízení, jež bez návrhu zahájit nelze atd. Taxativní výčet případů, v nichž lze podat žalobu pro zmatečnost je uveden v ustanovení § 229 o.s.ř. Účastník řízení, které trpí vadami, může rozhodnutí v tomto řízení vydané napadnout žalobou pro zmatečnost zásadně ve lhůtě tří měsíců od doručení předmětného rozhodnutí (ustanovení §234 uvádí některé výjimky). Žalobu pro zmatečnost soud usnesením buď zamítne, nebo napadené rozhodnutí zruší.⁸²

Mimořádné opravné prostředky žaloba na obnovu řízení a žaloba pro zmatečnost jsou upraveny společně v hlavě druhé části čtvrté občanského řádu soudního. Zatímco žaloba na obnovu řízení směřuje ve svém konečném důsledku k nápravě nedostatků ve skutkových tvrzeních, žaloba pro zmatečnost je prostředkem k nápravě vad řízení.

⁸² Ustanovení § 235e ods. 2 občanského soudního řádu

7. Společenství účastníků

„O procesní společenství účastníků (tzv. subjektivní kumulace) jde tehdy, vystupuje-li na straně žalobce nebo žalovaného anebo na obou stranách sporu více osob.“⁸³ Z uvedené definice je tedy zřejmé, že už ze samé podstaty společenství účastníků vyplývají určité komplikace související s konáním dispozičních procesních úkonů. Jedná-li se o samostatné společenství, jedná každý ze společníků sám za sebe, jeho dispoziční úkony jsou bez vlivu na ostatní společníky stojící na stejné straně sporu jako on.⁸⁴ Jiná je ovšem situace v případě nerozlučného společenství, v němž mají všichni účastníci stojící na jedné straně společná práva nebo společné povinnosti a rozhodnutí ve věci se tedy musí vztahovat na každého z nich. Podle ustanovení § 91 ods. 2 o.s.ř. platí v těchto případech úkony jednoho z účastníků i pro ostatní stojící na stejné straně sporu, přičemž pro taxativně vypočtené dispoziční úkony je nutný souhlas každého z nich. Jedná se o změnu návrhu, jeho zpětvzetí, uznání nároku a uzavření smíru. Z uvedeného tedy vyplývá, že ostatní dispoziční úkony zavazují i ty účastníky (případně jim prospívají), kteří se na jejich podání nijak nepodíleli. Dispoziční zásada je tedy v těchto případech uplatněna, v souladu s podstatou nerozlučného společenství, k účastníkům řízení na jedné straně sporu jako k celku.

⁸³ Drápal, L., Bureš, J. Občanský soudní řád – komentář, I. díl, Praha: C. H. Beck, 2009, s. 589

⁸⁴ Ustanovení § 91 ods. 1 občanského soudního řádu

8. Dispoziční zásada v řízení nesporném

Jak již bylo řečeno výše, zatímco nalézací řízení sporné je ovládáno dispoziční zásadou, řízení nespornému je vlastní zásada oficiality. Důvodem pro tento rozdíl je charakter věcí, které jsou v obou typech řízení projednávány. Některá řízení nesporná jsou totiž specifická přítomností veřejného zájmu na jejich konání a výsledku. Možnost účastníků sporného řízení prostřednictvím dispozičních procesních úkonů ovlivňovat průběh řízení je odrazem jejich autonomie vůle v rámci hmotného práva. Je tedy pouze na nich, zda budou usilovat o ochranu svého subjektivního práva a případně v jakém rozsahu. Podobná dispoziční volnost by ovšem v případě některých řízení nesporných nebyla na místě, neboť je zájmem společnosti, veřejným zájmem, aby některé právní vztahy byly náležitě upraveny.

Možnost subjektů obracet se na soudy a usilovat o ochranu svých práv je tedy zachována i v rámci řízení nesporných, je nicméně doplněna možností soudu zahájit řízení, aniž by k tomuto zahájení obdržel návrh subjektu od soudu odlišného. Takováto řízení poté tedy probíhají z úřední povinnosti a soud je povinen zajistit všechny skutečnosti důležité pro rozhodnutí. Fakt, že určité řízení může být zahájeno i bez návrhu, se odráží i v jeho dalším průběhu. I v tomto typu řízení mohou jeho účastníci činit procesní úkony, rozdíl je však v tom, že řízení plně neovládají (naopak ve sporném řízení ano, v něm jsou tzv. pánem sporu – dominus litis). Projevuje se to například tím, že vezme-li navrhovatel svůj návrh zpět, může soud, jsou-li splněny podmínky pro zahájení řízení i bez návrhu, rozhodnout o neúčinnosti tohoto zpětvzetí.⁸⁵ Soud může rovněž řízení i bez návrhu zastavit, odpadne-li důvod pro jeho vedení⁸⁶ a je oprávněn překročit návrhy účastníků a přisoudit jim něco jiného nebo více, než čeho se domáhají, jestliže řízení bylo možné zahájit i bez návrhu.⁸⁷

Z uvedeného je tedy zřejmé, že ani v řízeních nesporných, jež je možné zahájit i bez návrhu, nejsou účastníkům znemožněny některé úkony, o nichž bylo podrobně

⁸⁵ Ustanovení § 15 zákona 292/2013Sb. o zvláštních řízeních soudních

⁸⁶ Ustanovení § 16 téhož zákona

⁸⁷ Ustanovení § 26 téhož zákona

pojednáno výše, pokud ovšem dispozice řízením ani jeho předmětem není v jejich moci, nelze mluvit o zásadě dispoziční, tato řízení jsou ovládána zásadou oficiality.

Možnost soudu zahájit řízení i bez návrhu se však zdaleka netýká všech nesporných řízení. V případě některých z nich, jako například v případě řízení o povolení uzavřít manželství⁸⁸, by to ani nebylo prakticky možné. Je zřejmé, že dispoziční volnost účastníků řízení, jež je možné zahájit pouze na návrh, je mnohem větší, než v řízeních, která lze zahájit i bez návrhu. Je třeba také poznamenat, že zahájení řízení i bez návrhu je v rámci nesporného řízení pravidlem, lze-li řízení zahájit pouze na návrh, musí to být v zákoně výslovně stanoveno.

Míra dispoziční volnosti v nesporném řízení je tedy různá v závislosti na konkrétním řízení. I v řízeních, v nichž je tato volnost větší, je však množství procesních úkonů omezeno. Vzhledem k charakteru řízení je například téměř vyloučena možnost uzavření smíru. Zákon o zvláštních řízeních soudních nicméně ve svém ustanovení § 10 upravuje dohodu o předmětu řízení. Je-li taková dohoda uzavřena, soud o ní sepíše protokol a schvaluje ji formou usnesení.

V souvislosti s výše uvedeným se tedy dá říci, že přestože je pro nesporné řízení charakteristická zásada oficiality, projevuje se zde rovněž zásada dispoziční, byť v nesrovnatelně menší míře, než v řízení sporném. Vzhledem k rozdílnosti jednotlivých řízení se také na nesporné řízení nedá nahlížet jako na jednolitý celek, přičemž hlavním kritériem míry volnosti je fakt, zda lze konkrétní řízení zahájit pouze na návrh nebo i z moci úřední.

⁸⁸ Ustanovení § 367 - § 370 zákona o zvláštních řízeních soudních

9. Limity dispoziční zásady

Právní zásady, o nichž bylo pojednáno v kapitole 3, se v právním řádu málokdy projevují ve své čisté, nijak neomezené formě. Nebyly-li by v některých případech částečně potlačeny, modifikovány, nebylo by možné maximálně naplňovat cíl a smysl soudnictví.

Přestože, jak již bylo řečeno v této práci mnohokrát, nalézací řízení sporné je ovládáno dispoziční zásadou, v ustanovení § 153 ods. 2 občanského řádu soudního je stanoveno její omezení, prolomení. Konkrétně je v § 153 ods. 2 řečeno, že „soud může překročit návrhy účastníků a přisoudit něco jiného nebo více, než čeho se domáhají jen tehdy, jestliže z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahů mezi účastníky.“ Je tedy prolomena vázanost soudu žalobním petitem, o níž bylo pojednáno výše jako o jedné z nejdůležitějších součástí dispoziční zásady. Případy, jež měl zákonodárce v § 153 ods. 2 na mysli, není snadné definovat. Z formulace daného paragrafu a také z judikatury⁸⁹ vyplývá, že se jedná o situace, kdy mezi účastníky existoval právní vztah, na jehož základě má soud možnost, danou mu hmotným právem („z právního předpisu vyplývá“), upravit vzájemná práva a povinnosti účastníků konstitutivním rozhodnutím (např. vypořádání společného jmění manželů, hospodaření se společnou věcí, zadostiučinění za nemajetkovou újmu, poskytnutí náhrady v případě omezení vlastnického práva).

Na některá omezení, která skýtá uplatňování dispoziční zásady, a na něž naráží soudní praxe, je upozorňováno i v odborné literatuře. Jde například o situace informačního deficitu žalobce vyplývajícího z chování žalovaného. Je zřejmé, že žalobce bude mít v těchto případech značné problémy s formulací žalobního petitu. Karel Svoboda ve své práci *Žaloba v civilním řízení* konstatuje, že „účelem žalobního petitu (a žaloby jako celku) je urovnání vzájemných vztahů mezi účastníky natolik, aby napříště již nebylo nutné do jejich vztahu zasahovat“⁹⁰ a na tomto základě přichází

⁸⁹ Viz například rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1326/2012 ze dne 16. 9. 2013, rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1081/2012 ze dne 17. 1. 2013, rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2528/98 ze dne 20. 1. 1999, rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2798/2011 ze dne 19. 6. 2013

⁹⁰ Svoboda, K., *Žaloba v civilním řízení*, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 98

s odvážným tvrzením „proto je odůvodněné zastávat názor, že za určitých velmi výjimečných okolností soud může žalobcův požadavek sám od sebe modifikovat do podoby, která se neshoduje se samotným žalobním petitem a která přisuzuje žalobci buď více nebo méně nebo i něco jiného, než on sám žádá.“⁹¹ Je pravděpodobné, že tento názor bude považován za kontroverzní, nicméně každopádně je opodstatněné přisuzovat hlasům, upozorňujícím na praktické problémy provázející aplikaci právních zásad, určitou relevanci.

Je v této souvislosti nutné připomenout, co bylo řečeno v části této práce týkající se rozsudku pro uznání a fikce uznání nároku. I v případě institutu fikce uznání nároku lze mluvit o konfliktu požadavků na zjednodušení řízení a zásady dispoziční. Například prof. Macur tvrdí, že „z povahy dispozičních procesních úkonů vyplývá, že nemohou být obsahem právní fikce. Nemůže být stanovena např. fikce, že někdo podal žalobu, ačkoliv ji nepodal, (...) stejnou právní povahu dispozičního právního úkonu, tedy úkonu, na němž se jednáající osoba záměrně podílí svou jednoznačně projevenou vůlí má také uznání nároku. Lze tedy usuzovat, že právní konstrukce fikce uznání nároku je v rozporu s povahou civilního procesu a snad je možné i uvažovat o tom, zda takto koncipovaný procesní institut neodporuje požadavku spravedlivého procesu podle čl. 6 ods. 1 Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách. Dispoziční právní úkon se nemůže stát obsahem právní fikce, aniž by tím byla porušena zásada dispoziční, na níž je vybudován civilní proces.“⁹² Prof. Macur dále doporučuje provádět urychlování řízení spíše na základě rozsudku pro zmeškání, jehož podstata je jiná (viz subkapitola 5.1.4.).

Na uvedený problém rozporu fikce uznání nároku s dispoziční zásadou však existují i opačné názory. V reakci na prof. Macura tvrdí Ivana Sedláčková⁹³, že institut fikce uznání nároku je svým charakterem spíše než fikcí domněnkou⁹⁴ opírající se o předpoklad, že neuvádí-li žalovaný žádná tvrzení proti nároku, jenž je proti němu

⁹¹ Svoboda, Karel Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR a. s., 2010, s. 98

⁹² Macur, J. Rozsudek na základě fikce uznání nároku podle ustanovení § 114b o.s.ř., Bulletin advokacie, 2002, č. 2, s.

⁹³ Sedláčková, I. K článku prof. JUDr. J. Macura: „Rozsudek na základě fikce uznání nároku podle ustanovení § 114b o.s.ř.“, Bulletin advokacie, 2002, č. 6-7, s. 74-76

⁹⁴ Ke stejnému názoru dochází Petr Bezouška, viz Bezouška, P. Krátké zamyšlení nad rozsudky pro uznání a pro zmeškání, Právní rozhledy, 2004, č. 1, s. 31

uplatňován, pravděpodobně nic na svou obranu nemá, jeho pasivita je tedy projevem jeho vůle a nelze mluvit o rozporu s dispoziční zásadou. Vzhledem k výše uvedenému rozhodnutí, v němž Nejvyšší soud⁹⁵ neuznal za důvod nevydání rozsudku pro uznání ani včas odeslanou výzvu zaslanou nepřislušnému soudu, lze nicméně přisvědčit spíše názoru prof. Macura, protože v daném konkrétním případě žalovaní pasivní nebyli a uznání nároku žalobce rozhodně nebylo v souladu s jejich vůlí. Je tedy v této souvislosti zřejmě na místě doporučit zákonodárci, aby se vydal spíše směrem většího využití rozsudku pro zmeškání, než cestou fingování provedení dispozičních úkonů účastníků řízení.

Nakonec lze k tématu vybočování z dispoziční zásady uvést výše zmíněná rozhodnutí Nejvyššího soudu, kdy v prvním z nich⁹⁶ Nejvyšší soud považoval změnu právní kvalifikace (z kupní smlouvy na bezdůvodné obohacení), učiněnou soudem, zároveň za změnu skutkových tvrzení a tedy za porušení dispoziční zásady a ve druhém z nich⁹⁷ naopak judikoval, že změna právní kvalifikace (z nájemní smlouvy na bezdůvodné obohacení) není změnou skutkového stavu vymezeného v žalobě a soud ji sám ze své vůle může učinit. Má-li soudní řízení plnit roli nástroje ochrany subjektivních práv, je zřejmě možné v tomto případě, v kontrastu s předtím zmíněnou otázkou institutu fikce uznání nároku, připustit poněkud benevolentnější přístup soudu, byť se jím soud skutečně dostává blízko rozporu s dispoziční zásadou. Je však třeba brát v úvahu, že se jedná o situaci, kdy soud nepochybuje o tom, že nárok žalobce je oprávněný, pouze, vzhledem k určitým okolnostem (například neplatnost smlouvy), je oprávněný na základě jiné normy hmotného práva než žalobce tvrdí v žalobě. Trvat v takovémto případě na striktním dodržování aplikace dispoziční zásady by bylo zřejmě v rozporu s cíli soudního řízení.

Ohledně tématu limitů dispoziční zásady lze tedy uzavřít, že ničím neomezená aplikace dispoziční zásady by ani v nalézacím řízení sporném, pro nějž je jinak charakteristická, nebyla žádoucí (existence ustanovení § 153 ods. 2 o.s.ř.) a že míra

⁹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 33 Odo 146/2006 ze dne 28. 2. 2006

⁹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Cdo 460/2000 ze dne 7. 11. 2000

⁹⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 25 Cdo 1934/2001 ze dne 31. 7. 2003

omezení dispoziční zásady, případně její konflikt s některými instituty právního řádu, je spornou otázkou, jež je stále diskutována.

10. Závěr

Dispoziční zásada, jež je hlavním tématem této práce, hraje zásadní roli v českém civilním procesu, je jedním z jeho nejdůležitějších principů. Cílem této práce bylo podat širší výklad o tom, jak se dispoziční zásada projevuje v řízení nalézacím a to jak v řízení sporném, tak v nesporném. Aby toho mohlo být dosaženo, bylo nejprve nutné definovat a přiblížit relevantní pojmy, týkající se jednak civilního procesu, jednak právních zásad.

Z této části práce vyplynula některá specifika definovaných pojmů, na jejichž základě teprve mohlo být přistoupeno k výkladu o samotném meritu práce, tedy dispoziční zásadě a jejímu uplatnění v nalézacím řízení sporném a nesporném. Prvním krokem bylo přiblížení samotné dispoziční zásady, její podstaty a účinků, které její uplatnění má na soudní řízení. Bylo tedy především řečeno, že existence dispoziční zásady jako jedné z hlavních zásad sporného řízení, má své opodstatnění v související autonomii vůle subjektů občanského práva hmotného. Mimo jiné i pomocí citací významných právních teoretiků bylo doloženo, že dispoziční zásada je úzce spjata se samým smyslem civilního procesu jako nástroje k ochraně subjektivních soukromých práv.

Byl také zdůrazněn význam dispoziční zásady jako nástroje, jehož prostřednictvím je možné obracet se na soud, pro zajištění práva na spravedlivý proces, tedy jeden ze základních atributů demokratického právního státu. Pro lepší přiblížení charakteru dispoziční zásady bylo pojednáno také o některých jiných právních zásadách, majících k ní nejblíže, a krátce byl zmíněn její historický vývoj.

Poté již následovalo seznámení s konkrétními právními instituty, kterými se dispoziční zásada projevuje v nalézacím řízení sporném. Bylo tedy postupně zmíněno široké spektrum dispozičních procesních úkonů, jež mají účastníci sporného řízení k dispozici, přičemž byl zdůrazněn rozdíl mezi dispozicí řízením a dispozicí předmětem řízení. Dispoziční úkony vztahující se k řízení jako k celku a dispoziční úkony vztahující se pouze k předmětu řízení byly proto rozděleny do dvou subkapitol kapitoly o projevech dispoziční zásady ve sporném řízení. Rozsah výkladu o každém z dispozičních úkonů byl přizpůsoben významu, jenž má tento úkon pro soudní řízení, je tedy logické, že nejpodrobněji bylo pojednáno o žalobě.

Žaloba je nejen nezbytnou podmínkou samotné existence nalézacího řízení sporného, ale žalobou je též určen okruh účastníků řízení a vymezen její předmět (žalobní petit jako klíčová část žaloby byl zvláště zdůrazněn). Velký význam má žaloba, vzhledem k zákonnému požadavku na vyličení rozhodujících skutečností a uvedení důkazů, též na další průběh řízení.

Část této práce věnovaná žalobě byla také první, kde byl věnován větší prostor judikatuře. Samotné znění právních předpisů je jistě důležité, zvláště v kontinentálním typu právní kultury, nicméně bez znalosti rozhodovací praxe soudů by nebylo možné udělat si přesnou představu o fungování práva a o roli, jež v něm hrají právní zásady. Markantní je to právě v případě dispoziční zásady a formulace žalobního petitu. Z konkrétních soudních rozhodnutí citovaných v této práci je zřejmé, že ani Nejvyšší soud neměl v minulosti úplně jasno, zda změna právní kvalifikace provedená soudem znamená též změnu skutkových okolností a jedná se tedy o porušení dispoziční zásady, či zda je taková změna možná. Citování judikatury v práci jako je tato tedy může názorně ukázat význam, který mají ustanovení zákona v praxi, případně upozornit na určité otázky, jež mohou být v rámci soudního rozhodování vnímány jako sporné.

Jak již bylo zmíněno, v následujících částech práce byly přiblíženy jednotlivé dispoziční úkony účastníků řízení, jejich podstata a smysl, přičemž i tyto úkony byly zasazeny do kontextu uváděním konkrétních rozhodnutí soudů, jež se jich týkají. Takto bylo pojednáno o zpětvzetí žaloby, návrhu na přerušování řízení a návrhu na vydání rozsudku pro zmeškání. V rámci subkapitoly o dispozičních procesních úkonech směřujících k dispozici s předmětem řízení byla zmíněna změna žaloby, vzájemná žaloba, smír a uznání nároku.

Samozřejmě nemohly být opomenuty opravné prostředky, ať už řádné (odvolání), tak i mimořádné (dovolání, žaloba na obnovu řízení, žaloba pro zmatečnost). Krátce byla přiblížena i specifika dispozičních úkonů účastníků řízení v situaci procesního společenství, samostatného i nerozlučného.

V rámci kapitoly o dispoziční zásadě v řízení nesporném byly nastíněny rozdíly v uplatňování této zásady v obou typech nalézacího řízení i důvody menšího významu,

který tato zásada v nesporném řízení má. Byla také zdůrazněna různost jednotlivých nesporných řízení a fakt, že není možné na ně nahlížet jako na jednolité celek.

Tématem kapitoly předcházející závěru byla některá omezení dispoziční zásady daná hlavně potřebou efektivního naplňování cílů soudního řízení (ustanovení § 153 ods. 2). V souvislosti s tím pak byly zmíněny i některé sporné otázky týkající se dispoziční zásady. Vedle nejednoznačně řešených případů, kdy se soud změnou právní kvalifikace dotýkal i změn skutkových okolností, se jedná především o problematiku institutu fikce uznání nároku. Situace, kdy nevyjádření se účastníka v určité lhůtě způsobuje vydání rozsudku pro uznání, je poměrně kontroverzní. Právní konstrukce fíngující provedení dispozičního úkonu účastníkem, který ho reálně neprovedl, působí skutečně prima facie jako rozpor s dispoziční zásadou a, jak je výše řečeno, bylo by asi vhodné vydat se v souvislosti se snahou zjednodušit a zrychlit soudní řízení spíše jinou cestou.

Nicméně z faktu, že k tomuto tématu byly citovány naprosto protichůdné názory, je zřejmé, že míra, v které se dispoziční zásada uplatňuje v civilním procesu, není nikterak s konečnou platností dána a de lege ferenda může být předmětem dalších úprav zákonodárce.

11. Seznam použité literatury a pramenů

Právní předpisy

Ústavní zákon 1/1993 Sb. Ústava České republiky

Ústavní zákon 2/1993 Sb. Listina Základních práv a svobod

Zákon 99/1963 Sb. občanský soudní řád

Zákon 292/2013 Sb. o zvláštních řízeních soudních

Zákon 304/2013 Sb. o veřejných rejstřících právnických a fyzických osob

Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Zákon 6/2002 Sb. o soudech a soudcích

Zákon 202/2012 Sb. o mediaci

Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách

Zákon 142/1950 Sb. občanský soudní řád

Zákon 319/1948 Sb. o zlidovění soudnictví

Deutsche Zivilprozessordnung

Judikatura

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 15. 4. 2004 sp. zn. 33 Odo 15/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 1. 2002 sp. zn. 20 Cdo 1483/2000

Nález Ústavního soudu ze dne 4. 3. 1999 sp. zn. III. ÚS 315/98

Nález ústavního soudu ze dne 24. 3. 2003 sp. zn. II. ÚS 182/01

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 10. 2003 sp. zn. 30 Cdo 596/2002

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 31. 1. 2008 sp. zn. 29 Odo 751/2006

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 15. 10. 2002 sp. zn. 21 Cdo 370/2002

Nález Ústavního soudu ze dne 1. 9. 1998 sp. zn. I. ÚS 233/97

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 7. 2003 sp. zn. 25 Cdo 1934/2001

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 25. 11. 2004 sp. zn. 32 Odo 160/2002

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 7. 11. 2000 sp. zn. 29 Cdo 460/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2004 sp. zn. 33 Odo 69/2004

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 20. 8. 2003 sp. zn. 21 Cdo 909/2003

Nález Ústavního soudu ze dne 5. 5. 2009 sp. zn. IV. ÚS 2780/08

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 1999 sp. zn. 20 Cdo 1793/99

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 9. 2002 sp. zn. 29 Odo 247/2001

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 10. 2000 sp. zn. II. ÚS 20/99

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 11. 2001 sp. zn. 29 Cdo 2854/2000

Usnesení Ústavního soudu ze dne 26. 4. 2012 sp. zn. III. ÚS 3866/11

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 22. 2. 2002 sp. zn. 33 Cdo 4098/2010

Nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2011 sp. zn. I. ÚS 329/08

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 6. 1998 sp. zn. 21 Cdo 672/98

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 3. 3. 2005 sp. zn. 26 Cdo 683/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 8. 2001 sp. zn. 21 Cdo 2502/2000

Usnesení Ústavního soudu ze dne 21. 6. 2000 sp. zn. I. ÚS 179/2000

Nález Ústavního soudu ze dne 3. 12. 2008 sp. zn. IV. ÚS 1253/08

Nález Ústavního soudu ze dne 5. 11. 1997 sp. zn. II. ÚS 159/97

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 8. 2008 sp. zn. 21 Cdo 3597/2007

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 2. 2006 sp. zn. 33 Odo 146/2006

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 4. 2001 sp. zn. 20 Cdo 1053/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2000 sp. zn. 32 Cdo 906/98

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 9. 2013 sp. zn. 22 Cdo 1326/2012

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 17. 1. 2013 sp. zn. 30 Cdo 1081/2012

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 1. 1999 sp. zn. 22 Cdo 2528/98

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 19. 6. 2013 sp. zn. 22 Cdo 2798/2011

Seznam literatury

Bobek, M., Molek, P., Šimíček, V., Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví, Brno: Masarykova univerzita, Politologický ústav, 2009

Drápal, L., Bureš, J. Občanský soudní řád – komentář, I. díl, Praha: C. H. Beck, 2009

Hart, H. L. A. Pojem práva, Praha: Prostor, 2010

Hayek, F. A. Právo, zákonodárství a svoboda, Praha: Prostor, 2011

Hromada, M. Poučovací povinnost v civilním procesu, Praha, C. H. Beck, 2013

Kindl, M., Šíma, A., David, O. Občanské právo procesní, Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk a. s., 2005

Macur, J. Kompenzace informačního deficitu procesní strany v civilním soudním sporu, Brno: Masarykova univerzita, 2000

Macur, J. Občanské právo procesní v systému práva, Brno: Universita J. E. Purkyně v Brně – právnická fakulta, 1975

Malý, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945, Praha: Linde Praha a. s., 2003

Molek, P. Právo na spravedlivý proces, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012

Radbruch, G. O napětí mezi účely práva, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012

Stavinohová, J., Hlavsa, P. Civilní proces a organizace soudnictví, Brno: Masarykovy univerzita, 2003

Svoboda, K. Žaloba v civilním řízení, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010

Winterová, A. Civilní právo procesní, Praha: Linde, 2011

Winterová, A. O nové pojetí civilního procesu, Praha: Karolinum, 2004

Články

Bezouška, P. Krátké zamyšlení nad rozsudky pro uznání a pro zmeškání, Právní rozhledy, 2004, č. 1

Kozel, R. Změna žaloby versus změna právního důvodu žaloby, Právní rozhledy, 2002, č.5

Macur, J. Rozsudek na základě fikce uznání nároku podle ustanovení § 114b o.s.ř., Bulletin advokacie, 2002, č. 2

Mruzek, K. Problematika výkladu „může“ v ustanovení § 153b ods. 1 o.s.ř., Právní rozhledy, 2004, č. 4

Nypl, M. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem, Právní rozhledy, 1995, č. 12

Přidal, O. Může nebo musí soud vydat rozsudek pro zmeškání?, Právní rozhledy, 2004, č. 12

Sedláčková, I. K článku prof. JUDr. J. Macura: Rozsudek na základě fikce uznání nároku podle ustanovení § 114b o.s.ř., Bulletin advokacie, 2002, č. 6-7

Spáčil, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení, Právní rozhledy, 1995, č. 6

Internetové prameny

www.gesetze-im-internet.de/zpo/

12. Abstrakt

Cílem diplomové práce je podat výklad o dispoziční zásadě v nalézacím soudním řízení. Dispoziční zásada je jednou z hlavních zásad českého civilního procesu, která je vlastní především nalézacímu řízení spornému. Ač není v právním řádu výslovně zmíněna, projevuje se v jednotlivých právních institutech. Dispoziční zásada umožňuje účastníkům řízení prostřednictvím dispozičních procesních úkonů disponovat tímto řízením a jeho předmětem. Mezi dispoziční úkony, jimiž účastníci disponují řízením, patří žaloba, zpětvzetí žaloby, návrh na přerušování řízení a návrh na vydání rozsudku pro zmeškání. Dispozičními úkony, prostřednictvím nichž účastníci disponují předmětem řízení, jsou změna žaloby, vzájemná žaloba, uzavření smíru a uznání nároku.

Každý ze zmíněných dispozičních úkonů je v práci popsán v rámci příslušné podkapitoly, přičemž největší rozsah je věnován žalobě, tedy dispozičnímu úkonu žalobce, jímž se soudní řízení zahajuje. Je také zdůrazněn význam žaloby jakožto prostředku naplnění práva na spravedlivý proces. Velký význam je v práci věnován judikatuře, protože bez znalosti rozhodovací praxe soudů by nebylo možné udělat si komplexní představu o tom, jak se dispoziční zásada v nalézacím řízení projevuje.

Je také nastíněn rozdíl mezi oběma typy nalézacího řízení, sporným a nesporným a je vysvětleno, že dispoziční zásada se v obou těchto řízeních projevuje v rozdílné míře. Zatímco sporné řízení je dispoziční zásadou ovládáno, v nesporném se projevuje spíše jako výjimka z pravidla zásady oficiality. Nakonec jsou v práci zmíněna některá omezení aplikace dispoziční zásady a také některé sporné otázky s touto zásadou spojené. Názorně je rovněž ukázáno, že ohledně těchto otázek nepanuje jednoznačná shoda ani v teorii, ani v rámci rozhodovací praxe soudů, do budoucna tedy nejsou vyloučeny změny právní úpravy.

The topic of this diploma thesis is the declaratory principle in contentious and non-contentious proceedings. The aim of this thesis is to describe how the declaratory principle is applied in both forms of Czech civil proceedings, contentious and non-contentious. There are some differences between application of the declaratory principle in a contentious proceedings and application of this principle in a non-contentious

proceedings. Parties are much more free to dispose of their claims in contentious proceedings, because the declaratory principle is one of the main principles of this form of civil proceedings. It is necessary to say that legal system in the Czech Republic is the continental legal system and the declaratory principle is traditional for continental legal system.

The declaratory principle also means that the court is limited in its decision making. It is not possible to decide more than it has been asked to. The major part of this thesis is about disposition acts. How it was mentioned before, parties are free to dispose their claims in contentious proceedings and the reason for it is that they are able to use many disposition acts. Each of these procedural acts is defined in its own subchapter of this work and there are also mentioned related judgements.

Other parts of this diploma thesis are about a history progress of the declaratory principle, some limitations of this principle and also about a few debatable questions related to application of the declaratory principle.

One of the purposes of this diploma thesis was to outline the importance of the declaratory principle for civil proceedings in a democratic country, because the declaratory principle gives people opportunities to defend their rights in a court trial. The declaratory principle is one of the requirements for a fair trial.

Název práce v anglickém jazyce:

Declaratory principle in contentious and non-contentious proceedings

Klíčová slova:

Dispoziční, zásada, sporné řízení

Declaratory, principle, contentious proceedings